

MARCIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2011/11 szám

Villám

József Attila: Nagyon fáj

Kivül-belől
leselkedő halál elől
(mint lukba megriadt egérke)

amíg hevülsz,
az asszonyhoz úgy menekülsz,
hogy óvjon karja, öle, térde.

Nemcsak a lág,
meleg öl csal, nemcsak a vágy,
de odaszít a muszáj is –

ezért ölel
minden, ami asszonyra lel,
míg el nem fehérül a száj is.

Kettős teher
s kettős kincs, hogy szeretni kell.
Ki szeret s párra nem találhat,

oly hontalan,
mint amilyen gyámoltalan
a szükségét végző vadállat.

Nincsen egyéb
menedékünk, a kés hegyét
bár anyádnak szegezd, te bátor!

És lásd, akadt
nő, ki érti e szavakat,
de mégis ellökött magától.

Nincsen helyem
így, élők közt. Zúg a fejem,
gondom s fájdalom kicifrázva;

mint a gyerek
kezében a csörgő csereg
ha magára hagyottan rázza.

Mit kellene
tenni érte és ellene?
Nem szégyenlem, ha kitalálom,

hisz kitaláltam
a világ így is olyat, akit
kábit a nap, rettent az álom.

A kultúra
úgy hull le rólam, mint ruha
másról a boldog szerelemben –

de az hol áll,
hogyan néz, mint dobál halál
s még egyedül kelljen szenvednem?

A csecsemő
is szenved, ha szül a nő.
Páros kint enyhíthet alázat.

De énnekem
pénzt hoz fájdalmas énekem
s hozzám szegődik a gyalázat.

Segítsetek!
Ti kisfiúk, a szemetek
pattanjon meg ott, ő ahol jár.

Ártatlanok,
csizmák alatt sikongjatok
és mondjátok neki: Nagyon fáj.

Ti hű ebek,
kerétek alá kerüljétek
s ugassátok neki: Nagyon fáj.

Nők, terhetek
viselőik, elvetéljétek
és sírjátok neki: Nagyon fáj.

Ép emberek,
bukjatok, összetörjétek
s motyogjátok neki: Nagyon fáj.

Ti férfiak,
egymást megtépve nő miatt
ne hallgassátok el: Nagyon fáj.

Lovak, bikák,
kiket, hogy húzzatok igát,
herélnek, ríjjátok: Nagyon fáj.

Néma halak,
horgot kapjátok jég alatt
és tátogjátok rá: Nagyon fáj.

Elevenek,
minden, mi kintől megremeg,
égjen, hol laktok, kert, vadon táj –

s ágya körül,
üszkösen, ha elszenderül,
vakogjatok velem: Nagyon fáj.

Hallja, míg él.
Azt tagadta meg, amit ér.
Elvonta puszta kénye végett

kivül-belől
menekülő élő elől
a legutolsó menedéket.

1936. nov. eleje

A szerkesztő megjegyzése: Nagyon fáj, hogy él olyan ember Magyarországon, akiben felmerült az „a meg nem gondolt gondolat”, hogy József Attila – szándékosan nem mondom el, hogy ki ő, mert mindenki tudja, aki magyar – szobrát el kell távolítani a Kossuth térről. Nagyon fáj, hogy

*„Ős patkány terjeszt kórt miköztünk,
a meg nem gondolt gondolat,
belezabál, amit kifőztünk,
s emberből emberbe szalad.”*

Nagyon fáj, hogy a gonosz tervből aljas akció lehetett. A „magyar” parlamentben tényleg beterjesztették azt a törvénytervezet, amely szerint a Kossuth térről el kell távolítani a József Attila szobrot – a Kossuth Lajos és a Károlyi Mihály szobrokkal együtt –, hogy helyre lehessen állítani a Kossuth tér „1944 előtti képzőművészeti arculatának állapotát [sic].” Bármilyen csodálatos volt is ez az állapot, elképzelhetetlennek tartom, hogy azt József Attila emlékműve ne tegye még gyönyörűbbé. Mint ahogy azt is elképzelhetetlennek tartom, hogy József Attilát – vagy művi mását – kiakolbólítsák bárhonnán is. Ha az előterjesztést valóban megszavazza a „magyar” parlament, azzal legalább tízmillió magyart kényszerít rá, hogy akár testével is védelmezze József Attilát.

Emlékezet

Széchenyi István: Hitel I. rész

Az erős ellenáll,
a gyenge kétségbeesik.

Honunk szebb lelkű asszonyinak

Fogadjátok, hazám érdemes leányai, tisztelem és szeretetem jeléül ezen kis munkám ajánlását! Vegyétek, bár férfiakhoz illendőbbnek mondják azt sokan, nyájas kegyességgel pártfogástok alá. A hitelről szólok, s ami belőle foly; a becsületről, az adott szó szentségéről, a cselekedetek egyenességéről, így elóttetek sem lehet a tárgy idegenebb, mint előttünk, mert annyi nemes és szép, ami az emberiséget felemeli, a ti nemetek műve. Ti vizitek karjaitokon életbe a kisdéd nevendéket, s jó polgárrá nevelitek; a ti nemes tekintetetekből szí a férfi lelkierőt s elszánt bátorságot. S ha léte alkonyodik a haza ügyében, ti fontok koszorút homloka körül. Ti vagytok a polgári erény s nemzetiség védangyali, mely nélkülök – higgyétek – soha ki nem fejlődik; vagy nemsokára elhervad, mert ti vontok minden körül bájta s életet. Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót. Üdvözet és hála néktek!

TUDNIVALÓ

Homály és tévedés elhárítása végett az olvasót mindenekelőtt szükségesnek tartom arra figyelmeztetni, hogy én ezen kifejezést: hitel, azon értelemben veszem, melyet a közéletben a „creditum” jelent, ami nem egyéb, mint bizonyos lekötölések által más kezében lévő ingó vagy ingatlan vagyonunkról nyert bizodalom és bátorság. Mennél nagyobb bizodalmat s bátorságot nyújthat valaki az ő kezei közt lévő vagyonunkról, annál több hitele – credituma van; s mennyivel nagyobb bizodalommal s bátorsággal bírja a közönség saját javait másoknál, annál tökéletesbnek mondatik azon ország hitelállapota.

Előszó

Nincs oly bölcs a világon, ki még igen sok hasznossal ne nevelhetné tudományát, mint viszont: alig van oly tudatlan a föld kerekén, kitől egyet s mást nem lehetne nagy haszonnal tanulni. Minden emberben van valami jó, mint virágokban méz, s így remélhetem: a közönség engedőleg fogja ezen értekezést fogadni.

Én azt szeretem hinni: minden jobb lelkű ember bizonyos vágyást hordoz szívében – habár sejtetlen is –: magán, felebarátin s mindenben, ami őt környezi, szüntelen javítani. Ezen a tökéletesbhez ellenállhatatlan vonzódás legszebb tulajdona az emberi léleknek; s amint halhatatlan része jobban s jobban fejledez, annál inkább nő s erősödik az benne. S e szüntelen vágyás következtében leend lassan-lassan a vad eszkimó emberré, az által emelkednek egész nemzetek előbb-utóbb legtökéletesb, virágzóbb, boldogabb létre, s annak mindennapi előmenetelét gátolni akarni éppen oly hasztalan munka, mint annak ügyletét tagadni öncsalás.

Előbbre s magasabbra törekedik az ember, ez kétséget nem szenved, s mi azt minden tárgyban láthatjuk. Csak újabb időkben is mennyire javult hazánk némely részeiben, teszem, a földművelés, mezei gazdaság? Lakásink hogy csinosodtak, városink mely szerfelett szebbültek sat.? És ha nem történt is nevezetes s még sok lábra nem állított, ami említést érdemlene, nem halljuk-e legalább szinte mindenki szájában a panaszt? Egynek az utak rosszak, másnak kereskedés, vízi csatornák, vasutak kellenének; ennek a szegények s koldusok nagy száma terhes; annak a nyelv nem eléggé halad, az olvasók mennyisége csekély; megint mások az éjjeli világosítás híját kárhoztatják városinkban, nemkülönben a trottoirok (járda – a szerk.) s fedélcsatornák nem létét; ismét mások a tömlőcöket s foglyok tartását gondolják hibásoknak s több efféle.

Hogy minden időben volt, van s lesz is panasz, természetes; de igen különbözik a *javítani kívánástól*. Amaz magával, embertársival, kormányval, egyszóval mindennel való elégedetlenségéből foly, s többnyire alacsony haszonkeresés vagy romlott sárepe nyavalája. Emez pedig embertársihoz, hazájához s a tökéletesbhez vonzó szeretetből ered, és szebb lelkek sajátja.

Ezen szebb s jobb ösztön nálunk szembetűnően nevededik, s nagy szám készen áll – fáradsága s java egy részének áldozatával – egyet s mást hazája vagy legalább vidéke virágzatára s gyarapodására

előmozdítani s felállítani. Soknak, igen soknak célja csak egy, nemes és dicső, s nem egyéb, mint a közjó előmozdítása; de annál különbözőbbek s többfélék azon módok, melyeket mindenki a közcél elérése végett legfogatosbakknak tart, s melyekhez ragaszkodik. Mindegyik építeni akar s mind ugyanazon egy épületen, de a talpkövet szinte mindegyik másképp s máshová akarja rakni, s mindegyik külön módokkal fog az építéshez. Sok az első emeleten kezdi, némely annak kifestésével, s némely szinte a ház tetejével gondolja legjózanabbnak a munka kezdetét. Igazi talpkövet ritka rak.

„Bárcsak szabad volna a horvátországi Ludovica-út” – így szól egyik. – „Volna biz inkább függőhíd Pest és Buda között” – felel a másik. – „Mindenekelőtt sétálóhelyeket készítsünk, s a pesti Duna partjaira fákat ültessünk, mert azok növéséhez idő kell, és ...” – „Ez már mély okoskodás! Állítsunk magyar theatrumot inkább, az terjeszti a nemzetiséget s nem a fák!” – így bölcsekednek mások. – „Csak külföldön ne lagnának mágnásink, költenék pénzeket jószágikon, s járnának csak vármegyegyűléseinkre.” – „Hiszen az nem árt, csak az a külföldi ruha, kapca és cipő, meg az a, hogy is mondják csak, *collier grec* (görög szakáll – a szerk.) csúfítná magyar testeiket s képeiket” – így szitálják az igazságot megint mások. – „Papirospénz öl bennünket, bár körmöci aranyunk volna, s bányáink temérdek kincse hazánkban maradna.” – „Nem ez, barátom – felel erre más –, csak a só, a só ne volna oly drága.” – És számtalan több effélék! Csakhogy ki-ki saját gondolatját hiszi legmélyebb sarkalatkőnek s leg- és legelső lépésnek, melynél hazánk lehető előmenetelét kezdeni kellene.

Sokan pedig minden hátramaradásunkat a kormánynak tulajdonítják. – Az *appalto*, a harmincad okozza képzeletekben nyomorúságunkat. Csak az ne volna, díszlenék akkor minden. Számosan szomszédink – kikkel közös urunk van – kárán akarják alapítani a magyar szerencsét; és szünet nélkül a vám és csak a vám körül fárgatják (fárasztják – a szerk.) ezeket. Mint a félszemű, ki mindég azon szomorkodik, hogy vak szemével nem lát, s nem örvend inkább a természet csudáin, melyek megmaradt szeme kristályában festekeznek. Vagy mint ama gazdák, kik szánakozó mosolygással hallják *Young, Koppe, Thaer* neveit; új szisztémákról, váltógazdaságokról, szederfákról sat. pedig hallani sem akarnak, de magokat sokkal eszesebb s úgynevezett praktikusabb gazdáknak tartják, ha mindezen esztelenségekkel nem bajlódnak, s minden jobb industria (értsd fejlesztés – a szerk.) helyett jobbágyiktól, amit bérben bírnak, elszedik, azokat legjobb földeiktől megfosztván *újonnan regulázzák*, s őket lassan-lassan erejeből kiveszik, és aztán szinte hazafitlanságnak állítják, ha valaki a magyar adózó nép sorsát e részben irigylésre méltónak nem véli; az egész alkotmánynak felfordulását jövendelik pedig, ha a kormány az ő ugyancsak *genialis* gazdálkodási módjokat gátolja, s a köznépek pártját fogja. Így gazdálkodik szomszédunk, a török is, s akárki mit mond, tagadni nem lehet, hogy ennél könnyebb, egyszerűbb s olcsóbb földművelési mód a világon nincs! Szóval: sokan csak mindég más kárán akarnak gyarapodni, vagy ott, ahol lehetetlen, s nem oly módokhoz nyúlni, melyek által mind a két rész nyertes lehetne.

Némelyek szomorúan fütörészik el a mohácsi veszedelem nótáját, s azt hiszik, ott van koporsója minden szkíta fénynek. S tán úgy van – ámbár én nem hiszem –, de az okos ember nem néz annyira háta mögé, mint inkább maga elibe, s elveszett kincse siratása helyett inkább azt tekinti s vizsgálja, mit menthetett meg, s avval béelégedni s lassankint többet szerezni iparkodik.

Igen sokan pedig a jó régi időt siratják, a jelenről egészen elfelejtkeznek, s azért ezt bölcseken nem is használhatják. Márpedig, hacsak a *régiség bája* nem, egyéb bizonyosan semmi sem teheti előttünk kívánatosabbá eldődink idejét saját éltünk napjainál. Másokat ezzel rá nem szedhetünk, mert fennhangon szól a história; s az öncsalás esztelenség. Sok ember a régiségnek oly tisztelője, hogy egy faragatlan követ remeknek vél, ha tán valaha Cicero ült rajta, s néhány eldült vékony oszlopot, mivel sok századi, inkább csudál, mint p. o. a londoni Waterloo kőhidat vagy a simploni utat, mert ezek csak néhány esztendeiek. De ezen gyengeség is a tökéleteshez való vonzódásból ered. Néhány országban a régi kor idejében annyi ment végbe, ami nagyság címerét viseli, annyi az emberiség díszére méltó, hogy semmi se természetesb, mintha annyi csuda tünetény a felhőkbe könnyen emelkedhetőnek ítélőerejét úgy elragadja, hogy ő még a régi rozsdát is az új fénynél nagyobbra becsülje. A mi hazánkban ily nagyság, melyet siratni lehetne, még nem volt. S hála az egeknek, hogy nem volt! Mert így még lehet! S örvendjünk, hogy régebben nem éltünk, s még előttünk napjaink!

Hány ember nyom forgott le, mióta nemzetünk Európába költözött? S növésünk és kifejlődésünk ellen mennyi akadály? S hány esztendeje csak, hogy a török Budán dült? S mely kevés, hogy Gallia árja (az 1809. évi francia győzelem – a szerk.) hazánkban? S így, ha bajunk nem is oly felette nagy, s ily zavarban s ily rövid idő alatt előmenetelink körülményinkhez képest gigásziak is, ne gondoljuk azért, hogy Visegrád poraiban s régi Buda falai közt el van már temetve nemzeti díszünk, mert a nagyságnak ezen előjelei csak egy szebb hajnal virradtára bátoríthatnak; hanem legyünk bizonyosak, hogy igazi felemelkedésünk ideje még hátra van.

Csak az a valóságos bölcs hazafi, ki lehető kíván, s jól tudván, hogy az ember gyenge léte miatt se felette boldog, se határtalanul boldogtalan nem lehet, a középúton jár. Ő lélekderülten él, szomorú unalom nem öli óráit, s a közjóért fáradozván, nem panaszkodik mindegyre hasztalan, hanem inkább felkeresi a hibákat, s azoknak kútfejeit nyomozza, kifejti, s rajtok segít, ha lehet; ha nem lehet, nemesen tűri – gyáva panasz szájából nem hallatik. A hibákat pedig inkább magában keresi, mint másokban, mert magával parancsolhat, másokkal nem. Ha senki se tenné kötelességét, teszi ő, úgy, mint az igazi hős maga megáll, ha a többi futásnak eredett is. S mennyi számos jót tehetni hazánkban, csak hogy *bona fide* (jóhiszeműen – a szerk.) közhaszon legyen a cél s ne fényűzés, hírkapkodás, dicséret szomja!

A sokasággal, tudva van, úgy boldogul az ember, ha mindenét dicséri s csudálja; ki igazat mond, hibáit felfedezi s dorgálja, az sohasem kedveltje, mert hiúságát sérti, s önfelsőbbségét érezteti. Elcsábítani könnyű, s ahhoz csak hízelkedés kell, mely alig lehet oly durva s a valóval oly ellenkező, hogy mégis sokan szívesen ne nyelnék el, s meg ne emésztenék. Ezen álpénz becse nagy a világon, és még akkor is kelendő, mikor nem *justae ligae monetának* (igazság pénzének – a szerk.) tudatik azon francia anekdota szerint, mely így kezdődik: Tudom, hogy megcsal, de szórakoztat. Hány falusi lakos emelne minket egekbe, ha szállásokra azon elhatározott feltétellel mennénk, hogy áltajában mindent, ami övék vagy ami magyar, dicsérni, s mindent, ami másé vagy külföldi, kivétel nélkül gyalázni akarnánk. S ellenben hány tartana minket elkorcsosodott magyaroknak, ha tán egyet s mást a gazdaság újabb folytatása módjáról, a legelő felosztásáról, nemesebb szőlőtőke ültetéséről, boraink jobb készítéséről, más nemzetek elsőségéről s ilyesekről szólnánk? Hány kárhozzatna, ha többek közt csak afféle puhaságunkról, hogy még lóra se merünk ülni, vagy annyi tárgyokban szívreható tudatlanságunkról és mégis oly igen fennjárom büszkeségünkéről tennénk említést?

De célunk nem az, hogy számos úgynevezett jóakarókat s barátokat szerezzünk, kik egy nap egekbe emelni, másnap pedig sárral lennének hajlandók bennünket hajigálni, amint ti. hiúságoknak kedvezünk vagy ellenezünk, hanem hogy használjunk. S azért igazat fogunk mondani mindenkor és mindenütt, akár tessék, akár nem. Az igazi barátság szent kötelessége hízelkedéssel soha nem él; a meg nem romlott magyar pedig az egyenes bátor szót becsülni tudja, s nem az elfajult s elromlott hazafiakat veszi például, hanem azokat, kik nem kevésbé hű jobbágyai királyoknak, mint honjok valódi polgárai. Nem azokat, kik azt vélik, hogy hazafiúi tett urunk megbántása; sem azokat, kik azt kiáltják, hivatalban lévő nem is lehet jó hazafi, s csak az *igazi patrióta*, ki minden intézetet, minden rendelést kivétel nélkül rágalmoz – mint sokan azt tartják igazán mesterszakácsnak, ki mindent rendkívül paprikáz, s csak azt ugyancsak magyar embernek, ki azt szereti is.

Azokat se majmolja, kiket semmi szebb vonzódás nem köt anyaföldjökhez, mint egyedül jövedelmeik pontos elvárása, s kik ahelyett, hogy hazafiaik elősegítése végett kezet nyújtanának, azokat inkább gúnyolják, és sokszor bárdolatlanságokért kacagják, holott még az oktan állat se ocsmányítja maga fajtáját, s még az undok szarka se mocskítja be tulajdon fészket. De ugyancsak azokat sem odahaza az elválhatatlan pipával, kik minden előmenetelnek eleven gátjai, here gyanánt csak henyélve híznak a haza zsírján. A dolgos méh nem marad örökkén kasában, ide s tova bolyong, s becses mézzel tér elvégre vissza.

A valódi magyar vaktán senkit se követ, hanem a lehető legmagasb lépcsőig mind testi, mind lelki tehetségét s tulajdonit sajátsága szerint fejti ki; foglalatosságát s életét személyiségéhez s körülállásihoz alkalmaztatja, maga köriben marad, és bármi csekély lenne is tisztje, annak tökéletes teljesítése s önbecse által ad dísz és fényt. Ki nem tudja, hogy sokféle ember kell a társaságban, sokféle hivatal, ú. m. egy erőműben sok szerszám, sok karika sat.; de se az, se ez nem foroghat jól, ha mindegyik része nem tökéletes; vagy ha a rugó a láncnak, ez pedig a tengelynek akarja játszani rolláját, vagy ha minden részek közt nem uralkodik legszorosb összeköttetés, legtökéletesebb egybehangzás. Tegye csak mindegyik maga kötelességét s ne valami egyebet; hanem azt ugyan emberül. Ne avassa magát politikába, kormányba helyén kívül – mit is tud ehhez, midőn oly kevés bizonyos datumi vannak. Mi, birtokosok a gazdaságot, kereskedést mozdítsuk elő; fejtsük ki a tárgyat jobban s jobban; oktassuk, világosítsuk fel egymást, álljunk sokan össze, mert mit tehet egy ember, concentrice (összpontosítva – a szerk.) vigyük a dolgot s ne excentrice (szétzilálva – a szerk.), mert eldarabolva hazánk tágos mezein hány szép feltétel s jóakaró nemul el s némult el már, mely egyesüléssel s egyetértéssel vajmi szépet és nagyot alkotna s alkotott volna! Tanácskozzunk, fáradjunk s cselekedjünk, s csak ne kívánjuk még azt is, hogy a kormány érettünk szántson, vessen s csúreinkbe takarítson is. Csak eszünkbe se jusson, hogy gátot fogunk találni előmenetelünkben, mert uralkodónk se kíván egyebet közboldogságunknál, s ha némelyek közülünk nem részesek abban, urunk tehet-e arról? – vagy mi magunk?

Már mindezek után – érzem, rajtam a sor, hogy vélekedésimet: ugyan mit kellene egyben s másban előmenetelünk végett eszközölni? – előadjam, mert hibát találni vajmi könnyű, s ahhoz mindegyik tud, de jobbat előállítani – bizony nehéz, s abban szerencsés leszek-e? – nagy kérdés.

Most csak pénz-, kereskedés- s gazdaságbeli tárgyakat kívánok fejtegetni, s így általánosan csak azokról lesz szó. Ha tán egyebeket is belekevernék – amit tenni fogok-e, nem-e? – még magam se tudom, ami azonban könnyen megeshetik – azért előre is engedelmet s bocsánatot kérek, mert nekem már az a szokásom vagy hogy jobban mondjam – hibám.

Bévezetés

Nevetséges vagy inkább szomorú dolognak kell-e mondani, ha valaki nagyszámú gulyája s tölt gabonavermei mellett is koplal vagy szinte éhen hal? Nevetséges vagy szomorú-e, ha egy nagybirtokos, kinek kiterjedt termékeny szántóföldei, rétei, erdei, szőlei sat. vannak, ki nem adózik, s az országnak szinte semmi terhét nem viszi, s kinek sok ingyen dolgozik – ha egy ily birtokos, mondom, annyira elszegényül, hogy végre adóssági miatt semminél kevesebbje marad? Víg- vagy szomorújáték tárgya-e inkább, kérdem az olvasót? Részemről nem tudom, nevessek-e, bosszankodjam-e? De hogy sokakra nézve a dolog hazánkban nemigen áll különben, bizonytal tudom.

Magyarországban a termékeny föld kiterjedése s mennyisége oly bő, hogy annak csak haszon nélkül fekvő része is gazdaggá tenne más nemzetet; s ez kérdést nem szenved, mert nem vélekedés vagy okoskodás, hanem száraz és csalhatatlan számolás tárgya. Hogy pedig nem találkozik könnyen ország, melyben számosabb nevezetes birtokosak javaikra nézve napról napra nevetségesebben vagy szomorúabban aljasodnának el, mint magyar hazánkban, azon se lehet egy cseppet is kételkedni, hacsak szemeink hasznát venni akarjuk.

Már ez mért van így – s ennek úgy kell-e lenni, vagy tán nem kellene; annak kifejtése léssen ezen rövid értekezés tárgya.

Ha az országok s nemzetek előmenetelét, virágzását vagy viszont, azok hátramaradását s hervadását tekintjük, s mindazon okokat kifejtteni iparkodunk, melyek növéseket előmozdították vagy hátráltatták, s mily lépcsőkön emelkedtek fel vagy süllyedtek le, úgy fogjuk találni – ámbár a sorsnak s vak szerencsének is nagy befolyása van –, hogy legtöbbször felemelkedések oka az egészséges agyvelő s a tudományok szoros rendszabási szerint felállított s folytatott intézetek voltak s viszont; úgy fogjuk találni tovább, hogy a józan szisztéma, akármily csekély fényű következési lennének is eleintén, mégis a közvirágzás és boldogság valódi alapja s viszont.

S ha valamely tudomány méltó és férfihoz illő, bizonyosan annál dicsőbb nem lehet s egyszersmind édesb, mint embertársai java s boldogsága okainak nyomozása s kifejtése. Dicsőbb nem, mert az erénynek, mely szó erőből származik, legnagyobb fénye az, hogy az erős nem egyedül akar megelégedett lenni, örvendeni, szerencsésnek érteni magát, ami magányosan lenni nem is tudna, hanem hogy másokon is segíteni törekedik, jólétekre kezét nyújt, s többeket kíván boldogságra juttatni. Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében! De édesb sem, s tán kecsgetőbb sem, mert a vizsgálatok folyamatjában, s midőn mélyebben s mélyebben közelít a vizsgáló az alaphoz, melyen az egész épület nyugszik, vagy azon maghoz, mely oly nagy fa növést okozta, midőn az akadályokat elhárítja, a ködöt eloszlatja, úgy fogja tapasztalni, hogy többnyire a nagy következtetéseknek leg- és legelső oka csekélységnek látszó dolog – s viszont: hogy gyakran a sok dolog, fáradozás és munkálódás hasznot nem hajt, sőt gátolja a jót, mint sok orvos a test rendes munkálódását inkább hátráltatja, mintsem elősegelné; hogy az igazság, józan bánásmód s a „Mit kell tenni?“, amin többnyire fennakadunk, közönségesen közelebb van hozzánk, mintsem azt keresni szoktuk s magunk is gondolnók: hogy a természetnek bal- s előítéletek és szokások sat. által meg nem romlott útján bizonyosabban feltaláljuk szükséges tudnivalóinkat, mint egész könyvtárak elolvasása és sajátunkká tétele által sat.

Annál pedig bájosabb s mulatságosb foglalatosság ugyan nem könnyen lehet, mint a nagy következtetések okait kikeresni, és az időjárás s avval összekötött történetek minden szövedékit s fonódásit és az egész

esetnek, kezdetétől fogva végeig, mintegy csontalakját felállítani. Hány örvend csak egy rejtett szó kitalálásán! Hányak áll legkellemesb s legfőbb foglalatossága *calembourok* és *charadok* (szójátékok és szótagrejtvények – a szerk.) készítésében s megfejtésében, ami többnyire csak hiábavaló s haszontalan észcsigázás és idővesztés. Már valjon a kellemes időtöltésnek nem nagyobb szféráját leljük-e, ha pusztá szók helyett inkább rejtett s nevezetes dolgok s okok kikeresésében s feltalálásában munkálkodunk? Én legalább mulatságosbnak tartom kinyomozni s felvilágosítani azt, habár hasznárul egy szót sem említek is, p. o. Franciaország kereskedése – szép és igen szerencsés fekvése mellett – mégis mért oly csekély? Spanyolország mért szegényedett el minden kincse s aranya mellett is? Mért gyarapodnak némely országok lakosi mezei gazdaság által, bár földjük rossz? S mért szegényülnek el, vagy csak bajjal élhetnek mások, jóllehet honjokban a föld jó? Mért hoz kőszén- s vasbánya több pénzt az emberek közé, mint arany- és ezüstbánya sat.?

Sok gondolkodók foglalatossági ily vizsgálatok voltak, s ma is azok, s nemcsak országokra s nemzetekre, hanem a tudományok minden ágazatira kisebb vagy nagyobb haszonnal terjednek ki, s kisebb vagy nagyobb mértékben szinte minden embernek természetébe vannak szőve, azon különbséggel, hogy a vizsgálatok vagy minden rend nélkül majd egyik, majd másik tárgyrul tétetnek, ami igen közönséges és mindennapi; vagy pedig annak rende szerint s lépvést, azaz *methodice* (módszeresen – a szerk.) történnek, ami ellenben igen ritka.

Hogy nem a tanulás s tudományok mennyisége teszi az embert okossá, hanem azok megemésztése s jó elrendeltetése, azt nemcsak nálunk, hanem mindenütt nyilván tapasztalhatjuk; mert ha minden státusbeli embereket összeveszünk, többet találunk életrevalót – ki élni tud, s nemcsak városban, hanem minden helyzetben, s ilyen előttem az okos ember – azok közt, kik könyvből soha nem tanultak, mint azok közt, kik igen-igen sokat, de rendetlenül tanultak s tudnak. Hány parasztgazda találkozik csak nálunk is, ki tíz tudalékos életrevaló szűk eszén könnyen kitesz? Ezek tudnak tán tíz nyelvet is imígy-amúgy; tán több ezer deák, francia s német verset is könyv nélkül; festéshez, hangászathoz is értenek melleleg, *mnemonikárul* s *magnetismusrul* (emlékezésről, mágnességéről – a szerk.) is tudnak egyet s mást szólani sat.; de ha szerencsésekre pénzes állapotba nem szülte volna őket a sors, tán kenyereket se tudnák keresni.

Azonban vizsgáljuk jó renddel s józan metódussal: sok birtokosink gulyáik s búzavermeik mellett is mért szegények? s mért vannak számosan, kik százezer forintnál több esztendei jövedelmikkel közel járnak a koldusbothoz, vagy immár a szamaritánus irgalmasságára is kerültek? Fejtsük ki hidegvérrel s részrehajlás nélkül: mért nem viszik vagy vihetik iparkodó gazdáink gazdaságikat oly magas pontra, mint azt az éghajlat s föld engedné, s hogy hazánkban kereskedés mért nincs – vagy legalább mért nincs olyan, amilyen lehetne?

Úgy látszik, valamely hibának kell lenni, mely a jót gátolja, vagy valamely hiánynak, mely miatt jó következesek nem folyhatnak. És ezt iparkodjunk felkeresni. A tárgy nem felettébb unalmas, s annak kifejtése egy magyart bizonyosan jobban érdekel, s hozzá illőbb időtöltés, mint sok egyéb hiábavalóságok felfedezése. Ebben ki-ki velem egyetért, hiszem, mert minden nemesebb ember nemzete hátramaradtán pirul, s aljasodásán szenved; mint viszont hazafiai előmenetelén örvend, s azok boldogsága teljes meglepéssel tölti be lelkét.

Vélekedésemet egyenesen kimondván azt tartom: mindazon szomorú következesnek, melyeket érinténk s még bővebben fejtegetni fogunk, s melyeknek mindennapi tanúi vagyunk, nincs főbb oka, mint pénzbeli összeköttetésink hibás elrendeltetése, s az abból természetesen következő tökéletes híja minden hitelnek. Ezen hiányt látom minden fizikai természetlenség okának, mikor p. o. 100 ezer vagy több holdnyi föld birtokosa csak egy forintrul se tud bizonyos hitelt adni, s pénzben szűkölködik; a tőkepénzes ellenben helyet alig találhat, honnan várhatna bizonyos kamatot vagy idővel tetszése szerint a tőke rendes visszafizetését is. És éppen úgy látom a hitel híját minden erkölcsi romlottság s lelki aljasodás egyik fő okának is. Mert ha valaki pénzét 20-szal, 50-nel, 100-zal 100-tul vagy még több uzsoráért adja kölcsön, annak bizonyára az ördöggel is van dolga, ki pedig 100-tul 20-nál, 50-nél, 100-nál többet ír alá, azt *bona fide* (jóhiszeműen – a szerk.) sohasem cselekszi, hanem csalni akar. Már ily alkudozók közt, kinek egyike embertársát nyúzza, másika pedig csalja, s hol Mephistopheles játssza a fő személyt, miként nevedkedhetik emberség s polgári erény? És ha ezen szép társasági szokás több nemzéseken hat keresztül, s már anyatéjjel szívódik ezen gyönyörű régi elintezés – ugyan kell-e még több egy egész nemzet elrothadására? E dohos penészen épült régi pénzbeli szisztémánk nem hozta-e sok hazafi társunkat adósság dolgában többször immár oly keserves dilemmába, hogy szinte ostoba cselekvő s gazember közt alig lehet harmadik rollát (szerepet – a szerk.) választania? Tegyük kezeinket szívünkre, s tagadjuk, ha merjük! Füleinket pedig dugjuk be azok előtt, kik nem is tudván jól, miről van szó, azt

ordítják: maradjunk a réginél.

Ballai László: A magyar keresztény nemzeti ideológia

Nem sokkal azt követően, hogy 1919. november 16-án a „fővezér” Horthy Miklós – a Budapestet végül is a számára visszafoglaló román hadsereg kivonulása után – darutollas „vitézei” élén bevonult a fővárosba, és „tetemre hívta ezt a bűnös várost”, újfajta ideológiai mozgalom kezdett kibontakozni Magyarországon: a keresztény nemzeti gondolat. Ennek nem csupán a velejükig romlott, forradalommal cimboráló, kozmopolita budapestiek fertőből való kivezetése volt a célja, és nem is az az állítólagos közigény hívta életre, mint azt Ernst Sándor prelátus, a keresztény párt egyik vezére hirdette fennen: „a nép új dolgokat akar, valami hatalmasat, erőteljeset”. Erre a szellemi mozgalomra a fehérterror útján, törvénytelenül hatalomra került rétegek legitimitációja és a forradalmi eszmék – azaz a proletárdiktatúrával teljesen összemosott Károlyi-féle, nyugati típusú polgári demokratikus gondolatrendszer – gyökeres kiirtása miatt volt szükség.

A magyar keresztény nemzeti ideológia gyűjtőfogalom. Abban a harcban „edződött meg”, amelyet a Tanácsköztársaság – és a történelmi Magyarország – bukása után a politikai színtéren kihívó nélkül maradt újkonzervatív elemek vívtak egymással a hatalomért. Eközben persze egy percig sem kérdőjelezve meg az 1920. március 1-jén kormányzóvá választott Horthy Miklós politikai vezető szerepét. Vagyis az „új” ideológia alapja nem más, mint a „szegedi gondolat”: a magát a pártok és a kormány fölé helyező, a „történelmi osztályok” érdekeit képviselő, a nemzet érdekében bármikor a terror eszközét is alkalmazni kész, „erős”, végső soron a szentkorona-tannal igazolható főhatalom fenntartásának szükségessége.

„Ez a város megtagadta ezeréves történelmét, ez a város porba rántotta a Szent Koronát meg a nemzet színeit, és vörös rongyokba öltözött – mondta »tetemrehívó« beszédében a »fővezér«. – A nemzet legjobbjait börtönbe vetette, vagy kiűldözte hazájukból. Ezenfelül még mindenünket el is tékozolta... mégis megbocsátunk ennek a bűnbe sodort városnak, ha visszatér a haza szolgálatába, ha szeretni fogja szíve és lelke minden erejével ezt a földet, melyben őseink csontjai porladnak, ha szeretni fogja azt a rögöt, melyet testvéreink arcunk verejtékével művelnek, a Szent Koronát, a kettős keresztet, meg a négy folyót, egyszóval, ha szeretni fogja magyar hazánkat és magyar népünket.”

Mindenek előtt tehát a zászlót bontó rendszer habzó forradalomellenessége vált nyilvánvalóvá, amely még azt a tényt is elfeledtette a derék, hazáját olyannyira szerető „fővezérrel”, hogy míg a „vörös rongyokba öltözött” forradalmárok a „négy folyó” és a történelmi Magyarország területi integritásának megtartásáért harcoltak két fronton is – jelentős sikereket elérve –, ő és „vitézei” pusztán a fegyvertelen forradalmárok meglincselése terén alkalmazták hadi tudományukat.

Az 1919-ben létrejött – hivatalosan és bevallottan – ellenforradalmi rendszer magát „nemzeti keresztény kurzusnak” titulálta. A bethleni konszolidációt követően ez az elnevezés elmaradt, de a forradalmak leverését büszkén vállaló kormányzati rendszer politikai ideológiájának alapkövei mindegyre a „kereszténység” és a „magyarság” maradtak. A Horthy-rendszer ideológiája elsősorban a „történelmi osztályok” uralmi igényét testesítette meg, de – nem utolsó sorban a fináncstőke támogatásával – magába olvasztotta az addig külön utakon haladó, retrográd szellemi áramlatokat is. A szegedi gondolatból így jött létre a keresztény nemzeti államelv, amely nemcsak konzervatív, antiliberális és antidemokratikus volt, hanem már a szélsőjobboldali radikalizmus eszméit is magában hordozta, azaz a fasizmusét.

A keresztény nemzeti ideológia már születésekor is – a fasizmushoz hasonlóan – erőtejesen a történelmi hagyományokhoz fordult. Mindkét fő alkotóeleme, a keresztény és a nemzeti is számtalan alakváltozatot öltött, melyek azonban a húszas évek konzervatív politikaelméleteinek kohójában kölcsönösen hatottak egymásra. Mindazonáltal három irányzat világosan megkülönböztethető: legelőször is a kohéziót elindító

szegedi gondolat, majd az újkonzervatív-klerikális vonulat, végül az ún. „status quo konzervativizmus”.

A „szegedi gondolat” valójában fajgyűlöletre épülő nacionalizmus volt, amely a szomszéd népek elleni sovinizmusban és a zsidógyűlöletben nyilvánult meg. Ezzel párosulva elutasított minden demokratikus és liberális gondolatot, ugyanakkor természetesnek tartotta a diktatórikus uralmi formát – ennek gyakorlását az ország lakossága a saját bőrén tapasztalhatta meg. A „szegedi gondolatot” legmarkánsabban Szabó Dezső írásai fejezik ki.

„A magyar fennmaradás, a magyar megújulás, a magyar történelmi alkotás és minden magyar bölcső egyetlen biztosítéka a magyar nemzeti Állam, a magyar nyelv, a magyar kultúra, a szerves magyar történelmi célok egységében alkotó magyar nemzet – írta. – Nemzeti politika, mely a magyar nemzeti állam minden polgára számára biztosítja az élet és fejlődés egyenlő feltételeit, s melyet a magyarság mély életérdekei irányítanak. És amely az individuális védelem érdekében megengedi, hogy bárki saját faji nyelvét is ápolhassa az egyéni élet viszonylataiban. ... Magyarország minden polgára a magyar nemzeti Állam, az egységes magyar nemzet tagja vérestől, testestől, lelkestől, egyenlő jogokkal, egyenlő életvédelemmel, egyenlő kötelességekkel, a fejlődés egyenlő feltételeivel a magyar történelmi műhely érdekében. Bármily adottságú polgár számára csak egy nemzet van: a magyar nemzet, csak egy állam: a magyar állam, parancsot, irányítást csak ezektől kaphat, csak ezek érdekeinek szolgálhat. Aki ez ellen vét, az az életadóját eláruló gazember és ebben az országban nem lehet életjoga.”

Ez a program magán viseli a fasiszta ideológiák néhány közös jellemzőjét: hirdetői magukat a nemzettel azonosítják, és ki merik jelenteni, hogy aki nem ért egyet velük, az nem tartozik – nem egyszerűen közjük, hanem – a nemzethez. A nemzetet összemosza az Állam fogalmával, amely mindenható tekintélyként osztogatja parancsait, és aki ezeket a parancsokat megtagadja, annak az élethez sincs joga. A szuperállam területén élő „más fajok” csak abban az esetben nyerhetnek életjogot, amennyiben identitásukat és nyelvüket – a családi élet területét kivéve – teljesen feladják, és akarattalan építőkövei lesznek a rendszernek

A „szegedi gondolat” erős és durva talapzatán a magyar keresztény nemzeti ideológia szofisztikáltabb, egyben legkomplexebb változatai az újkonzervatív-klerikális irányzatban öltöttek testet. Legfőbb ideológusai Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök és Bangha Béla jezsuita páter voltak.

Prohászka a katolicizmus nézeteinek felhasználásával egyesítette az antiszemizmust a keresztény kultúrnacionalizmussal, és ezt a Leviatánt hungarizmusnak keresztelte el. „A hungarizmus alatt a keresztény magyarság védelmének megszervezését értem – írta. – A magyar népet, a falvak, a magyar vidék gazdálkodó ezreit is meg kell szervezni, talpra kell állítani. A falvak népét földhöz kell juttatni. A magyarság ősi erejével ragaszkodik a földhöz, s ha megveti rajta a lábát, semmiféle veszedelem nem fogja kimozdítani. A hungarizmusnak is a földben van a gyökere. ... Az intelligenciát, a középosztályt hasonlóan az élet feltételeihez kell segíteni.”

Prohászka *Kultúra és terror* című „alapl műve” – amelyben a keresztény kultúrát állította szembe a legyőzendő szocializmussal – 1918 októberében jelent meg, és mintegy az „előrevetített” ellenforradalom kézikönyve lett. „Le a régi cégérral, ez az első vezényszó; bolond beszéd az, hogy »szabadság, egyenlőség, testvériség« – írta. – »A szabadságból az igazi szabadságot megsemmisítő szabadosság származott, az egyenlőség természettudományi abszurdum, a testvériség követendő, de sehol el nem érhető utópia.« A nagy szavak tehát frázisok s nem meglelt emberek szájába valók! Le a frigiai sipkával, nem illik az a kikapós lenge jószág az öreg Európa őszülő fejére, hiszen a matróna maga is ezidőszerint inkább egy jómódú háziasszonynak indul, aki túl van a koron, hogy a forradalmak gyors teaforralóin hevítse véréit. A szabadságból ezentúl is kér maga számára tisztességet, de további ideálja inkább a jómódú, tisztességes polgári élet. Az egyenlőség helyébe egészséget, a testvériség helyébe pedig vagyonszolgát állít. »Szabadság, egészség, vagyonszolgát az új jelszó, mely az emberiséget a világháború után a jobb boldoguláshoz vezet.«

A „szegediek” tömbszerű, könnyen támadási jelszavakra egyszerűsíthető megfogalmazásai helyébe itt a tudományosság látszatában tetszelgő körmönfont álokoskodás lépett. Prohászka még attól sem riadt vissza, hogy szélsőségesen haladásellenes, középkorban megrekedt eszmevilágát a fejlődést képviselő doktrínaként próbálja beállítani:

„A mi lobogónk a történelmi realizmus, mely hisz a fejlődésben, de éppúgy hisz a lélek, szellem s a szabadság reális erőiben! Mi a múlttal kapcsolatban állunk; bele vagyunk ágyazva szellemi, nemzeti, termelési kapcsolatokba; benne állunk a gazdasági s társadalmi fejlődésben; új, jobb világ kialakításán

dolgozunk, de azért a szellemi világot önálló tényezőnek s hatalomnak nézzük.

Mi az osztályharc nemzetköziségeivel szemben nemzeti alapon állunk s a nemzeteket egyedeknek nézzük, melyekbe sajátos feladataik szolgálatára nemzeti öntudat s bizalom kell. A nemzeti eszme, mint népcsaládi öntudat s az összetartás érzete bizonyára szintén hatalmas kapcsolat s nagy tömörítő elv és erő a nemzetközi bomlasztó befolyásokkal szemben, melyek a proletár rétegeket fölösleges s erőt pazarló ellentétbe hozzák a legtermészetesebb érzésekkel, milyenek haza, szülőföld, nemzet. ...

Ezidőszerint a szép tiszta életből még semmit sem látni; ehelyett inkább a durvaság, az osztályharc s a rendszeresen szított gyűlölet alacsonyítja le a szociáldemokráciát, s állítja éles ellentétbe a fönnálló társadalmi renddel, nevezetesen pedig a kath. egyházzal s a kereszténységgel.

De hát miért épen ez utóbbiakkal, miért nem inkább a plutokráciával, a zsidósággal, a bankokkal? Talán azért, mert épen mi bizalmatlankodunk s idegenkedünk az újításoktól? De az közös jellemvonása minden társadalmi osztálynak s minden irányzatnak, hogy bizalmatlanul nézi az újítást. Ami az egész múlttal ellenkezik, ami minden fönnállóval szemben mint új dolog mutatkozik be, attól idegenkedünk."

A zsidóság témaköréhez érkezve Prohászka már nem is kísérletezik zengzetes mondatokkal kifejezni magát, hanem – a cél szentesíti az eszközt – lealacsonyodik a köznyelv mindenki által jól érthető szintjére:

„A párthatalmi erőszakoskodást még sajtóságosabban jellemzi az a körülmény, hogy ez a csatázó, inkvizíciós szociáldemokrácia bizonyos »hitet« nagyon kímél, mikor más »hiteket« kegyetlenül üldöz. A »Dohánygyári Munkásnők Lapjában« (1918. április 1.) olvasom, hogy mikor tüntető felvonulást tartottak demokrataék, a sok fényes zsidó-üzlet láttára egy még »neveletlen« 16 éves leányka elkiáltja magát: »le a zsidókkal«. A rendezők egyike meghallja s a szorongatott »felekezet« védelmére siet ilyenképen: »Kislány, látom, hogy maga még fiatal, s ezért nem intem szigorúbban rendre, de jegyezze meg magának, mi nem felekezeteskedünk«. Tehát itt a felekezet ki lett kapcsolva, s mi történik azalatt másutt? Erre egy példa. Az egyik gyár vezetőségét demokrata-küldöttség keresi föl, és sztrájkjal fenyegetőzik, ha azonnal el nem bocsátja azon katolikus munkásnőket, akiknek egyetlen, de megbocsáthatatlan bűnük, hogy *Jézus Szive Társulatának tagjai*.

E hitet üldöző erőszakoskodásban mindenütt a zsidók vezetnek. ...

... a mi elzsidósodott szociáldemokráciánk a legfelületesebb vallástalanságban s főleg a kereszténység bornírt félreismerésében tetszeleg magának. "

Nehéz elképzelni, hogy a szellem leépítése terén valaki még Prohászka Ottokáron is túltesz. Pedig Bangha Bélának sikerült. Ő már 1912-ben szükségét érezte az „ellen-Huszadik század” [sic] elindításának, amikor 1912-ben megalapította a Magyar Kultúra című folyóiratát.

„A magyar nemzeti géniuszunk a kereszténység által megtermékenyített szelleme duzzad a magyar államszervezetben – írta 1918 októberében. – A kereszténység beviszi a nemzetbe az egész valláserkölcsöt, a teremtő munkát: imádkozzál és dolgozzál! Imádkozni, hinni, dolgozni, egymást szeretni és megbecsülni, a különböző társadalmi helyzetekből fakadó kötelezettségeknek eleget tenni. Az ősmagyar géniusz mindezt egységesíti, beleszervezi a nemzet személyiségébe, az egyenlőség, a felebaráti szeretet elveivel, és megduzzasztja a nemzet erejét annyira, hogy minden külső erővel szemben sikerrel dacolhat."

Miközben a szövegből csak úgy sugárzik a klerikalizmus és antidemokratizmus – hiszen a kizsákmányolás és az I. világháború után különösen súlyos társadalmi különbségek felett azzal siklik el, hogy az ima az, amely segít „a különböző társadalmi helyzetekből fakadó kötelezettségeknek eleget tenni” – megjelenik egy új elem: „az ősmagyar géniusz”. Hogy miről is van szó pontosan, azt „ontológiaiilag” Prohászka válaszolta meg:

„A kereszténység, tehát a vallásos kultúra gyúrta a magyar népet is. A kereszténység hit, izzó lelke, szeretet, nézetei, erkölcsé s motívumai alakították évszázadokon át a magyar életet. A nemzeti gyökér Ázsiából került, de az oltóág a kereszténység lett, s azóta az nem kettő, hanem egy, egységesen magyar nemzeti s keresztény élet lett. Így tehát a magyar történelmi életen s magán a lelken s érzületen rajta van a keresztény jelleg, s amint a történelmi magyar lélek egységes, úgy nem lehet sehol elválasztó vonalat húzni a nemzeti s keresztény betét között."

Kár, hogy a szerző a fölösleges „betét” kifejezéssel a teljes szövegkohéziót lerontja. (Egy jó szerkesztő ezt kigyomlálta volna.) Pedig már éppen kezdte elhinni az olvasó, hogy a kereszténység azonos a vallásos kultúrával, az ázsiai gyökerű magyarság egyébre sem várt, mint a kereszténység oltóvesszejére, olyannyira, hogy a kereszténység és a magyarság szinonim fogalmakká váltak, és mindez az összegyúródás nem 1919-ben Szegeden, hanem már valamikor Hunor és Magor idejében a Meotisz tájékán megtörtént. A „magyar génius” pedig súlyos veszélybe került, mint azt Bangha a *Magyarország újjáépítése és a kereszténység* című munkájában írta 1920-ban:

„A magyar alkotmánytörténet tanúsága szerint alkotmányos életünk kezdete óta meglehetősen külön utakon járt, s hogy nemzetünk annyi vihar közt fennmaradt ... annak egyik fő tényezője az volt, hogy intézményeit, berendezéseit, törvényeit nem külföldi mintákról másolta, hanem a szükség és a helyi viszonyok szerint fokról fokra, a múltnak állandó tiszteletben tartásával fejlesztette. Mint e téren, úgy általában is az eszmei áramlatok anarchiája és kritikátlan befogadása bizonyult a nemzet életére nézve, főleg az utóbbi évtizedekben, végzetesnek. Az alkotmányosságot mérő jónak, a szabadság biztosítójának tekintettük, s nem vettük észre, hogy az alkotmányosság csak keret, amelyben minden jó, de minden rossz is elfér, s a közszabadságokat egyre jobban kiterjesztő államnak vigyázni kell, hogy a sok szabadság közt a maga létét is megtarthassa. A liberális jelszavak, a zsidók recepciója, a latin államok páholyainak irányában mozgó s nálunk azonnal elzsidósodott szabadkőműves-pánszemita uralom alá került sajtó Magyarország szellemi ábrázatát úgyszólván egy-két év alatt kicserélték, a nemzet gondolkozását és érzésvilágát a speciálisan szemita ízű morál és logika felé terelték.”

Az „alkotmánytörténész” Bangha szándékosan eltereli a figyelmet néhány nyilvánvaló történelmi tényről: a nemzet tragédiája nem pusztán a kiegyezés elhibázott politikai berendezkedése – és éppen a polgári és nemzetiségi jogok nem kellő ütemű kiterjesztése – miatt következett be. A „nemzet” fejlődését hosszú évszázadokon keresztül pontosan az a rendi alkotmány hátráltatta, amely pusztán a nemesség kiváltságait volt hivatva megvédeni a király hatalmával szemben. Végül pedig Magyarország mint önálló állam már 1541 óta nem létezett, hiszen vezető rétegei az alkotmányosság – tehát saját kiváltságaik – biztosítása érdekében időről időre behódoltak a Habsburgoknak, akik 1918-ban bukásukkal sírba rántották a magyar államiságról szőtt álmokat – és az ország történelmi határait – is.

Mindenesetre a kialakult helyzetből az ellenforradalmi katonai erő jelentette a kivezető utat:

„Szükségünk van a hadsereg erejére, ha élni, boldogulni akarunk, mert erő nélkül nem lehet boldogulni – mondta Prohászka. – Az erő éppoly szükséges, mint a hit, mint az erkölcs, mint a jog.”

Az ellenforradalmi rendszer ideológiájának nem csupán kialakításában, de elterjesztésében is döntő szerepet játszottak az egyházak, közülük is legfőképpen a katolikus egyház. Már a „nemzeti hadsereg” 1919 őszén történt előrenyomulása idején a klérus által szervezett, úgy nevezett propagandabizottságok alakultak azzal a céllal, hogy a lakosság értésére adják a tűzzel-vassal beköszöntő „keresztény kurzus” jelentőségét.

A katolikus szerzők az 1919–1945 közötti időszakot egyenesen „katolikus reneszánszként” aposztrofálják. Joggal. Barokk pompában virított az egyház, megélnékvált a hitélet, és – látszólag – elmélyült a tömegek vallásossága is. Egymás után épültek a templomok, alapultak az egyházi intézmények, indultak a vallásos tárgyú folyóiratok, és tömegmértévé váltak az ifjúságot megcélzó valláserkölcsi mozgalmak. Fellendült a szerzetesi élet. A Horthy-rendszer végére annyi szerzetes működött a trianoni határokon belül, mint azelőtt a történelmi Magyarország egész területén, az apácák száma is megduplázódott. Mindebből azonban nem következik az, hogy a keresztény nemzeti eszmét kizárólag a katolikusok támogatták volna, mert terjesztésében tevékeny szerepet játszottak a protestáns egyházak is, külön megemlítendő Ravasz László református püspök eszmei-ideológiai munkássága.

Prohászka már 1922-ben elégedetlenségének adott hangot a „keresztény nemzeti kurzus” tevékenységével és annak eredményeivel kapcsolatban, merthogy azok elmaradtak a várakozásoktól – a várakozásaitól –, mivel szerinte olyan keresztények valósították meg, akiket már megfertőzött a liberalizmus. Csakhogy időközben a „keresztény nemzeti kurzus” helyére a „keresztény nemzeti gondolat” lépett. A hatalmukat megszilárdító uralkodó osztályok – a nagytőke, a nagybirtokosság és az úri középosztály – képviselői egy kevésbé szélsőséges ideológia zászlaja alatt kívántak menetelni. Ehhez az elvi alapokat Szekfű Gyula tudományos igényűnek látszó szintézise, a *Három nemzedék* című esszé szolgáltatta. E mű sajnos nem csupán annak a mementója, hogy a történész soha ne nyúljon ideológiai kérdésekhez, inkább maradjon meg a tények közlésénél, de – miután történetírásunk egyik kiemelkedő személyiségének tollából fakadt – örök forrásává vált a benne szépszámmal található téves gondolatok

kritikátlan befogadásának. Mindenek előtt annak, hogy a magyarországi hitelezés, kereskedelem és gazdálkodási szabadság – egyszóval a magyar liberalizmus – prófétáját, Széchenyi Istvánt konzervatívnak kell tartani. Végezetül az is tény, hogy Szekfű is beáll a magyar katolicizmus mindenhatóságát hirdető zsidózók sorába:

„Látszik, hogy a budapesti irodalom a hírlapok útján korlátlanul uralkodott a magyarságon, mely nem is sejtette, hogy ez az irodalom nem magyar, hanem valami más. Hogy is gondolhatott volna ilyenre, midőn a hírlap, mely belsejében specifikusan zsidó-magyar, budapesti termékeket hozott, politikai részében egyébről sem szólt, mint a nemzeti érzés ápolásáról...

A tetőpontról visszatekintve lehetetlen megdöbbenés nélkül szemlélni az összefüggést, mely Budapest idegen kultúrája és a magyarság hanyatló korszaka között van.”

Ma már tudjuk, hogy nincs „tetőpont” – válság válságot követ. Mindazonáltal XX. századi történelmünk ismeretében „lehetetlen megdöbbenés nélkül szemlélni” a magyar keresztény nemzeti ideológia – azaz a közvélemény, valamint a politikai kultúra elsorvasztása – és az ország romba döntése közötti összefüggést.

Egy hónapja mondták

„Makovecz Imrét sohasem lehetett tolakodni vagy kérkedni látni, mellette állva nyilvánvaló volt: csak a középszer törtet” – mondta Orbán Viktor 2011. október 8-án...

Németh László: A minőség forradalma

A munkanélkülieket számon tartjuk, de ki törődik a munkásokkal? Tudjuk, hogy a rend, melyben a bőségtől csak az éhség lesz nagyobb, s a termelőeszközök tökéletesedésével csak a bitangjára hagyott lelkek száma nő: halálra ítélt. De ki figyelmeztet a kiáltó heveny betegség alatt az idültre, a termelés betegsége alatt a munkáéra?

Más a munka és más a szenvedély, de az ép ember más időkben mégsem volt munka és szenvedély teljes kételtűje. A munka is szenvedély volt, vagy legalább lehetett, s a személyiség nem húzódott vissza a munkás nappalból a munkátlan estébe; az ember nem akkor lett önmaga, amikor leitatta a főkönyvet, s letette a vakolókanalat. Robotnak nevezzük a fásult, személytelen munkát, de a robotot az a tizenkilencedik század terjesztette ki és szigorította meg, amely eltörülte. A munkamegosztás a munkást is megosztotta munkája és élete közt. Emberek járnak a földön két étellel, melyek éppoly tökéletesen érintkeznek, mint Babits Gólyakalifájában a hasadt lelkű hős két élete. Az erőket kihasználó tizenkilencedik század felhasználta a munkát és visszautasította az egyéniséget; mozgóláncához elég volt a kezünk, és lemondott a másik nyolc óra javára az agyunkról. E szédületes Taylor-rendszerben egymásután veszítették el méltóságukat a foglalkozások. A század haladt, azonban a munka süllyedt. Előbb az ipar hullott bele a gyár darálójába, aztán sorra a szellemi foglalkozások. Még mindig igen

magas képesítést követelnek a szellemi munkástól. Ha végzett munkájukat nézem, ezt a nagyzsolást atavizmusnak kell tartanom. A vegyész, mérnök, orvos sok szép dolgot tud és felejt, de hónapok alatt oda lehet idomítani a helyére egy jófejű szakmunkást. Kinek a munkája áll magasabb szinten: a bankhivatalnoké vagy a közlekedési rendőré? Gyermekkoromban még volt valami kis élet a tanári hivatásban, ma a tanár is tantervlebonnyító automata. Minden tanulás, képzés haszontalan; a munka a szellem teljes önmegtagadását követeli.

Azoknak az embereknek a száma, akik a munkájuknak élnek, napról napra fogy. Ha nézzük, kik azok, inkább a komolykodó kreteinek, mint a tehetséges találékonyak. Az egyéniség kifogyott a munkából. Nézz meg egy vadevezőst, amint a csónakján babrál, s nézd meg hivatalában. A városok körül falvak épülnek, s három barackfájához több köze van a munkásnak, mint egésznap munkájához. Az emberek nem bírják valami monómánia nélkül. Bridge-, vízipóló- és bélyegtudósok közt élünk; a parasztok közt rádiószakértőket találni. Az egyéniség, melyet a munka visszautasít, kárpótlást keres. Innen a műveltség mai zavara, szeszélyes tarkasága. A foglalkozások ma már nem pántjai hajlamnak és műveltségnek. A szenvedélyek furcsa néprajzi térképén egy-egy szín a legkülönbözőbb munkakörök megyéiben jelenik meg. A szintkülönbségek összetöredezték, s egy-egy foglalkozáson belül képtelen nagyok. A legsiralmasabb vidéki környezetben európai műveltségű emberre akadsz. A munka magával rántja az igénytelenségre hajlamosakat, s magukra hagyja, elszabadítja az igényeseket.

Korunk nyilvános élete ijesztően alacsony, a szellemi élet mégis inkább fokozott, a találékonyság nagyobb, az egyéni problémakör tágabb. Nem munka és szenvedély hasadása magyarázza meg korunknak ezt a paradoxonát? Ha az új tudományt, új irodalmat nézzük, a nagy kultúrösszhang hiánya ellenére is feltűnik, milyen izgatott, bonyolult, sokirányú a szellemi élet; ha a közösség arcát figyelem, elhülyült mosoly fogad.

Hová vezet ez? A közösség élete látszólag egyre kollektívebb lesz, azaz egyre kevesebbet törődik tagjai egyéni életével, nem számít kezdeményezésükre, s nem hederít kívánságukra. Valójában e kollektíválódás alatt elapad a társadalom-fenntartó erő, a közügyek „szendélye”. S hová jut a szenvedély, melynek nincs kapcsolata a közös étellel? Elsatnyul; a társtalan szenvedélyből onánia lesz, magát emészti, s megsemmisül az egyénnel. Ilyen hasadást munka és szenvedély közt a természet nem is tűr soká. Vagy a munka töri magához az embert, túl nyolc órán is, vagy az egyéni szenvedély kavarja fel a minőség forradalmát.

Akik a társadalom átalakításáért küzdenek, nem hajlandók erről a kérdéstről gondolkodni. Megakadályozza őket a tételes tunyaság és a hamis fegyelem. Úgy érzik, a forradalom az elosztás kérdése. Arányosítani kell a munkát, arányosítani a munka élvezetét; az arányosítás mennyiségtani feladat, nincs köze minőséghez. Nos egy olyan korban, amikor az osztályok színvonala már összetöredezett, előjogok nincsenek, én is ellensége vagyok az anyagi előjogoknak. Mikor a vagyon öncélú, s emberek millióit rekeszti ki az életből, ellensége vagyok a zűrzavar szentségének. Elismerem, hogy szükség van az elosztás reformjára, s a közösséget inkább elfogadom kizsákmányolónak, mint a magánembert. De nem hiszem, hogy az elosztás meggyógyíthatja az élet mély baját. Az igazságosabban elosztott javak, még ha bőségesek is, létminimumot jelentenek, amíg az ember munkájában nem találja meg legfontosabb javát. Az elosztás forradalma ideig-óráig talán megnyugtatja az emberiség igazságérzetét, de ha nem lép tovább, még boldogtalanabbá teszi az egyént.

Várom az embert, aki megszövegezza a minőség forradalmi kiáltványát. Ezt a kiáltványt már sok millió ember szövegezte a szívében, s a mozgalom, melyet kivált, mélyebbre fog szántani az emberi életben, mint az elosztás forradalma. Íme néhány gondolatfoszlány ahhoz a készülő kiáltványhoz:

1. Az ember ezermesternek született. Nincs nagyobb méreg a számára alvó képességeinél. A satnya testű ember kedvetlen, de még kedvetlenebb, akinek a képességei petyhüdtek el. Az ember képességeivel gyökeredzik a világban, azzal kapaszkodik, amit meg tud csinálni. Mindig csordában élünk, és sosem voltunk Robinsonok. De azért Robinsont nem lehet elpusztítani bennünk. Minden élet egy sziget, mely cserekereskedelmet folytat más szigetekkel. A csere egy darabig hasznos, a sziget ad és kap, segítik és segít. A baj ott kezdődik, amikor a csere öncélú lesz, több a hajós, mint a szigetlakó, s a gazdaság szétdúlja a szigetek belső idilljét. A természet üzemmé válik, az emberek nemcsak cserélnek, hanem a cseréért élnek, egyoldalúan aknázzák ki magukat. Kincseik kiásott részét elpredálják a hajósok, nagy része pedig ott pusztul érintetlenül. Mi lesz e kopárságban a szigetlakóból? Elhülyül, vagy Robinson korára emlékszik. Meggyűlöli a kereskedelmet, s azon töpreng, hogy tehetné el láb alól a hajósokat.

2. A hajósok persze sokan vannak, és övük a tenger, de a minőség forradalma feltartóztathatatlan,

mihelyt az egyén belátta, hogy a képességek aránytalan munkamegosztása őt megsemmisíti. Az ember a csere szörnyének érzi magát, borzad magától. S csak azért is ezermester akar lenni. Látja, hogy amit cserélt, annál értéktelenebb lett, minél többet cserél, s kimondja a hajmeresztő tételt: jót csak ezermester tud termelni. A jó munkás a dilettáns lesz, mert aki nem ért mindenhez, semmihez sem ért. Nem az lesz kiváló, aki egy dologra veti magát, hanem csak annak szabad egy dologra vetnie magát, aki kiváló, azaz sok dologhoz ért. Felvirrad a dilettánsok napja, az üzemeket irracionalizálják, a cipőkészítő művészek megbuktatják a cipőgyárakat.

3. A minőségért forrongó ember megveti a mai munkást is, aki beáll a mozgóláncba, fix időre fix bért kap, s nincs alkalma kiválni. Akinek nem érdeke, hogy remeket csináljon, rabszolga – akár magányosok, akár az állam piramisát építi. A munkának előtte egy faja tiszteletreméltó: a vállalkozás, s olyan államért fog küzdeni, amely megbecsüli a munka egyéni együttthatóját, teret ad a minőségnek, értelmetlenné teszi a vagyont, és a vállalkozások nagy mellérendelésében munkatérrel jutalmazza a munkát.

1932

Németh László: Sztálin *Les questions du léninisme-ről*

Oroszország érdekel, de az Oroszországról szóló könyvek nem nagyon érdekelnek. Nem szeretem a moszkvai utasokat, s nem tudok mit kezdeni a helyszíni megfigyelésen alapuló kritikákkal. Meghallom, hogy mit hozott haza a tanulmányutas, de nem tudom, hogy mit vitt ki. Hol kezdődik a tapasztalat, és hol végződik az előítélet? Aki Oroszországról igazán meg akar tudni valamit, ne a kritikusokat olvassa, hanem magukat az oroszokat. A kritikusok, még ha igazat akarnak is mondani, ferdíthetnek; ők maguk, még ha ferdíteni akarnak is, igazat mondanak. Az oroszokat gyakran vádolják azzal, hogy Potemkin-városokba vezetik a külföldit. Ha úgy is van, Potemkin-könyveket nem írhatnak a számukra, mert Potemkin-könyvek nincsenek. A tényeket lehet hamisan csoportosítani, a szellem elárulja magát, s aki előtt a szellem számít nem a statisztika, annak a számára az öngazolás a legfényesebb önkritika, hisz a magunk mellett felhozott érvek nemcsak hadakoznak, hanem akaratuk ellenére vallanak is. Ha egy költőről meg akarok tudni valamit, nem bírálója kifogásait olvasom el, hanem magát a művet, melyben szépnek és sebezhetetlennek érezteti magát – amelyet „önmaga propagálására” írt. Ilja Ehrenburgnak a *Nouvelle Revue Française*-ben megjelent „orosz adalékai” – ez a Potemkin-gyűjtemény – például szándékán túl is megmutatta az új Oroszország erényeit és hibáit. Sztálin *Les questions du léninisme*-je (A leninizmus kérdései – a szerk.) még inkább. Az orosz pápa írásai, a megszemélyesült orosz politika öngazolása mennyivel meggyőzőbb vádbeszéd, mint a szerző maga is gondolta, s mennyivel ártalmasabb vádbeszéd, mint a kritikusok kifogásai és rágalmi.

A forradalmakban engem a káték és a valóság viszonya izgat a leginkább: mit mondott az elmélet, és mit akart az élet; miben állt szövetségük, és hol csapták be egymást. Egy forradalom természeti tünemény: az embereket a legtervszerűbb izgatás sem lázíthatja fel, ha a természet fel nem lázította, és sorsuk szabadjára nem engedte előbb. De ez a természeti tünemény szavakból táplálkozik. Világosan akarja látni saját homályos indokait, mint ahogy egy hirtelen indulat néha egészen körmönfont érveket keres a maga igazolására. A dadogó természet rá van utalva a káté formuláira, s az elmélet, mint egy lovatlan lovas lesi a megnyergelésre váró szörnytermészetet. Az igazi forradalmár az, aki önmaga lesz egyszerre lovas és ló – természet és írás, indulat és érv. Akinek a káté végcél, együtt handabandázhat a forradalommal, de nem értheti meg; „intellektuelje” a forradalomnak, még ha elvben antiintellektuális is. Aki viszont megveti a kátét, s nem érzi az eszmei öngazolás szükségét a természet szomjas felhorkanásában, mi lehet más, mint szörnyeteg. Az igazi forradalmár politikus természet; ismeri a valóságot és ismeri a szót, s ösztöneiben hordja összeműködésük szabályait.

Lenin, azt hiszem, nagy politikus volt. Úgy emlegetik, mint Marx mellett a szocializmus másik nagy tanítóját, a marxizmus továbbfejlesztőjét az imperializmus és forradalmak korában. Én inkább politikusnak látom őt, mint tanítónak, aki azért vezethette győzelemre az orosz forradalmat, mert a használt elmélet s Oroszország forradalmi valósága benne magában is együtt volt. A marxizmust elfogadta mint alkalmas eszközt, de az esze alatt az orosz valóság ült s feszengett, úgyhogy a tételen nála mindig átsugárzik egy idegeiben hordott helyzet, s a valóság ellen forduló tétel sosem egész idegen attól a valóságtól, melyhez szól. Lenin orosz volt, a cárizmust akarta megdönteni, a cár szolgáit elsöpörni, az orosz milliókat emberi élethez juttatni; a lappangó orosz indulat volt; mint forradalmár erre az indulatra apellált, s ezt állította maga mellé. A marxizmus ennek az indulatnak csak a fölvetett nyelvjárása volt; ebben különbözött ő a Trockij-féle nemzetközi forradalmároktól, akik ismerték Marxt, de sosem tudtak volna Oroszország nyelvén beszélni. Felismerte, hogy a marxizmus a leghatásosabb eszköz a cárizmus megsemmisítésére, s alkalmas diszciplína tömegek összetartására. De a marxizmus neki nem bölcsélet volt, hanem politika. Egy-két zseniális módosítás elég volt neki, hogy ezt a nemzetközi irányt az orosz forradalom szolgálatába állítsa, s arra a feszengő valóságra – amelynek ő maga is inkarnációja volt – szoroson ráillessze. A marxizmus világforradalomra készült: ennek a forradalomnak a legfejlettebb iparú országokból kellett volna átharapóznia a többiekre. Lenin „az imperializmus tanulmányozásából” azt a tételt vezette le, hogy a forradalom nem egyszerre fog bekövetkezni, s nem a legfejlettebb iparú országokban, hanem ahol a polgárság a leggyengébb. A forradalom nem harapózik el rögtön az egész világon, az első szocialista államoknak polgári államok közt kell felépülniök, s felépülhetnek a világforradalom támogatása nélkül is; a szocializmus egy országban, Oroszországban nem abszurdum, hanem „elméletileg igazolható” lehetőség. A másik fontos módosítás a proletárdiktatúra értelmezése volt. Oroszország parasztállam, orosz proletárdiktatúra: diktatúra proletariátus nélkül. Orosz forradalom a parasztság nélkül nincs, az orosz forradalomnak a parasztokat is be kell foglalni az új rendbe: az orosz proletárdiktatúra tehát az orosz dolgozó osztályok (parasztok, kézművesek, intellektuelek, ipari munkások) demokráciája a dolgozók javára, a proletariátus vezetése alatt. A nemzetközi forradalmárnak a paraszt „reakciós osztály”, a forradalmat nélküle kell csinálni s ellene. Lenin, aki tudja, hogy az orosz forradalmi valóság az orosz parasztság, az osztályharcban helyet enged a „dolgozó osztályok együttműködésének”, s a proletariátus számára csak a példaalkotás és nevelés jogát tartja fenn.

Az orosz forradalom Lenin politikai tehetségének a műve. Ő állította az orosz nép homályos követeléseit az elenyészően kicsiny bolsevik párt mögé, ő tette az orosz népet a kommunista párt „bűntársává”, s ő tartotta fenn a szocializmust a polgárháborúk korában. Ő alakította át a dialektikát a történelmi valóságot szemmel tartó taktikává, s ő biztosította a NEP-évek elején, ha visszavonulás árán is, a szocializmus taktikai fölényét az orosz gazdaság kapitalista elemei fölött. A leninizmus az ő fogalmazásában megőrzi marxista eredetét és nemzetközi érvényességét, vagy legalább ennek az érvényességnek az igényét, de ugyanakkor alkalmazkodik ahhoz a nagy darab élethez, amelyet Oroszországban készen talált, s elméletnek és valóságnak olyan szimbiózisát teremti meg, amely egyikre sem halálos.

Sztálin, Lenin tanítványa; öröklé Lenin műveit, és öröklé Lenin megbízását „Oroszország elektrifikálására”, de nem öröklé Lenin politikai fölényét. Nem a politikai képesség hiányzik Sztálinból, hanem a politikai zsenialitás. A Trockijhoz szító nyugati marxisták szerint ő kisiklatta, eloroszosította az orosz forradalmat. Én ezt nem hiszem. Az orosz forradalom kezdettől fogva orosz volt, legfeljebb nem beszélt oroszul, s Sztálin jobban megőrizte eredeti vonalát, mint ahogy Trockij és Zinovjev vagy Buharin, ha rájuk száll a forradalom vezetése. Sztálin érzi az orosz forradalom természetét: a leghívebb tanítványa Leninnek – az a baj, hogy semmivel sem több, mint a leghívebb tanítványa. Káténak és valóságnak a kapcsolata nála is megvan, jobban, mint a régi gárda „kevésbé korlátolt” tagjainál, de ez a kapcsolat már sokkal merevebb – kevesebb tér jut köztük a politikai leleménynek s kevesebb beleszólás az eredeti megfigyelésnek.

Nem állítom, hogy Lenin nem hitt a marxizmusban, de ez a hit másodlagos volt; mint ahogy a lángész mindig előbb hisz egy szavaknál mélyebben bontakozó eszmében, mint az eszme megfogalmazásában. Sztálin, a tanítvány és az örökös elsősorban a betűben, a fogalmazásban hisz. Lenin szavakat talált a történelem számára, Sztálin a szavakkal akarja összhangzásba hozni a történelmet. Mint egy teológus, állandóan idéz. Ha támadják, Lenin-idézetekkel védekeznek, ha kezdeményez, Lenin-idézetekkel nyugtatja meg magát. Van az Írás, és van Oroszország: az ő életfeladata, hogy az Írás minél jobban ráilljen Oroszországra. De az Írás kétféleképp illeszthető rá az országra: alkotásokkal és fogalmazási műfogásokkal. Sztálin alkotásai csak részben alkotások, részben az Írás stilisztikai önmegnyugtatói.

Kétségkívül korlátolt ember, de mint ahogy korlátolt emberek közt néha kitűnő orvosdiagnoszták akadnak, neki is biztos a politikai helyzetérzése. Lenin ebből a helyzetérzésből irányító eszméket,

leninizmust csinált, Sztálin rácsap a saját helyzetézésére, lefüleli, lefogalmazza őket; lát és mégsem lát, mert csak egy nyelvjáráson át mer látni. A valósággal ő csak akkor néz szembe, ha azt a lenini fogalmazás már átöltöztette, a tények megjelentek előtte, de a nómenklatúra egyenruhájában. Mint a legtöbb makacs fejű ember, túlbecsüli az elnevezések értékét, a segédfogalmakat összekeveri az eseménnyel, a nyelvet a világgal. Maritainnál már feltűnt egy sajátság, amit a „befogalmazás eufóriájának” lehetne nevezni. Az írónak van egy szép fogalmazási rendszere, s e rendszer annyival erősebb a kíváncsiságánál, hogy az új jelenségeket nem is kutatja, csak beilleszti; nem természetükhöz keres szavakat, csak azt nézi, hogy rendelheti természetüket a meglevő szavak alá. Maritain a fogalmazási rendszernek ezt az elsőbbségét a valóság fölött skolasztikának nevezi. Ha így van, Sztálin a legnagyobb skolasztikus.

Igazi sikereit annak köszönheti, hogy a skolasztika kesztyűi alatt sem vesztette el teljesen a tapintóérzékét: ki tudja tapogatni a történeti helyzeteket, de sikereinek nagy része mégis csak álsiker, inkább a fogalmazásban vannak meg, mint a valóságban, a betű szentesíti őket, nem független természetük. Sztálin a leninizmuson át látja a világot, s ez megfosztja őt a másféle látásmód ellenőrzésétől. Hozzá van kötve saját „koordináitaihoz”; a tünemények „invariáns” lényegét eltakarják előle fogalmi hálói. Az ember egy ellen-Sztálint, egy tanulatlan együgyűt szeretne mellé adni, akit – noha Oroszországban élt – felmentettek a leninizmus kurzusai alól, semmit sem tud a szocializmusról, de látja, amit lát. A királyok bolondokat tartottak maguk mellett. Gondolkozásuk és viselkedésük állandó ellenpróbájául nem tűrhetne meg Sztálin is egy ilyen bolondot, aki a tudatlanság szavaival nevezné meg, amit ő a tudomány szavaival elkertel? Mit csináltatok ti? – kezdené ez a házi bolond felkeléskor. – Abbahagyattátok a néppel a háborút, amikor abba akarta hagyni, és odaadtátok a parasztnak a földet, mikor elvette. Aki ellenállt, elpusztítottátok, s amikor a nép visszavonult békéjével és zsákmányával, ti lettetek az állam. Valamikor nemesek voltok és jobbágyok; ti a nemességet pártnak neveztetek, a jobbágyságot dolgozó tömegnek. Mivel éppolyan kevesen voltatok, mint a cár nemessége, s még jobban féltetek a dolgozó tömegektől, mint ők, szaporítani kezdtétek magatokat, s gyárat építtetek, ahol munkásokat csináltatok a parasztnak pénzen. Ki építette fel a ti iparotokat? A föld népe, amely az alacsony munkabér és a ti méregdrága ipari termelések közé szorult. Most a földből is gyárat akartok csinálni. De ki tartja fenn az országot, ha a föld népéből is henyélőket csináltok? Mert jegyezd meg, kétféle ember van a világon, az egyik akkor is kap pénzt, ha lazsál, a másik csak akkor, ha dolgozik. Nincs elég hivatalnokotok, hogy a dolgozókból is hivatalnokokat akartok faragni? Lehet egy országban mindenki hivatalnok? Nem, barátom, ahol mindenki hivatalnok, ott az emberek nagyobb feléből rabszolga lesz, a kisebbikből pedig munkavezető.

Az ilyenféle beszéd nem lenne egészen igaz, de egészen felesleges sem. A *Les questions du léninisme*-ből semmi sem hiányzik úgy, mint a gondolkodás és fogalmazás ellenpróbái. A könyv „elméleti dolgozatokon” kívül beszédek, beszámolókat, s Sztálinnak a különböző küldöttségek kérdéseire adott feleleteit tartalmazza. A hang eleinte rokonszenves: egyszerű ember magyaráz egyszerű embereknek; mintha a szilasbalhási tudós masinásgazdát hallanám, amint a részeseznek felel. A legtöbb marxista könyv kiállhatatlanul „polgáris” észjárású, ebben a könyvben csakugyan a nép fia beszél – a nép, aki megtanult marxistául. Felteszi magának a kérdést, s a válaszban iskolásan elismétli, kipontozza a mondanivalóját: először, másodszer, harmadszer s végül azok számára, akik még kételkednének, Lenin idézetpecsétjét üti rá: a mi nagy tanítónk, Lenin is ezt mondta. Néha még egy-egy hasonlat is előkerül: láttátok az evezősöket, amint nem néznek sem jobbra, sem balra, csak eveznek előre a folyón? Én sokszor elnéztem őket a Jenyiszejen. Mindez szép volna egy száztagú külvárosi szakszervezetben, de elgondolni, hogy ez az ember Oroszország fölött ül, s egy-egy diadalmaskodó vitája végén, melyben ellenfeleiről sorra bebizonyítja, hogy nem igazi marxisták, egész Oroszország „üdvözli a szónokot”. Látszólag csak arról van szó, ki értelmezi helyesen Marxot vagy Lenint; valójában szívós hatalomharc dühöng az érvek mélyén. Ennek az embernek agyara a marxizmus; ez az ember a saját homloka magasságáig akarja lehúzni az orosz mennyezetet.

Ilja Ehrenburg gyűjteményét említettem az előbb. Van abban egy diáklány, akinek a leninizmus kurzusaira kell járni, a férjét elvezénylik tőle, s ő maga sem tudja biztosan, hogy marxista dolog-e ezen szomorkodni. Másutt diákokról van szó, akik közt csempészaru a görögökre vonatkozó írás, mert Oroszországban a „feudalizmusnál” kezdődik a történelmi oktatás. Volt valami sivár mélabú ebben a kedvgerjesztő cikksorozatban; nyomás, amely ott ül minden mellen és minden pillanatban, amelyben az ember magával négy szemközt marad. A *Les questions du léninisme*-ből megtanultam e nyomás nevét is: Sztálin. Nem egy ember neve, hanem az emberi természet és hagyomány nagy forrásaitól elszakadt konokságé.

Bibó István: A mai külföld szemlélete a magyarságról

Ha a magyarság valóságos képét kellene megrajzolnunk, akkor az elnagyolás veszélye mellett is előnyösebb lenne egyetlen alapvetően jellemző vonásból kiindulni, s ennek a fénye mellett vizsgálni végig azokat a formákat, melyekben a magyarság a spontán létezés, az akarati lendület és a tudatos szellemiség síkjain megjelenik.

Ha azonban azt a képet akarjuk megrajzolni, ami a magyarságról mások szemében, a külföld szemében kialakult, akkor nem indulhatunk ki egy centrális, a mai külföld által alapvetően jellemzőnek ismert vonásból, mert ilyent nem találunk. Mozaikszerűen egymás mellé helyezve kell fölvezetnünk azokat a különböző színfoltokat, melyekből a magyarságnak a mai külföld szemében ismert képe összetevődik. Tennünk kell ezt azért, mert ennek a képnek a legjellemzőbb és legdöntőbb vonása a szerveslenség és összefüggéstelenség, vagy mondhatjuk így is: a kulcsjellemtvonások teljes nem ismerése, félreismerése. Angolról, franciáról s általában minden, a maga közösségi formáit már megtalált európai népről tudunk valami olyant mondani, ami – ha elnagyolva és frázisszerűen is, de mégis – fényt vet arra a módra, mellyel e népek a maguk lelki, szellemi és szervezeti egyensúlyát megtalálták, s ami megmagyarázza, vagy legalábbis megközelíteni engedi e népek jellemző magatartásait. A magyarságról a mai külföldnek nincs ilyen kulcsmondata; a nekünk kijáró állandó jelzők: „lovagias”, „nemes”, „tüzes”, „vad”, semmitmondók vagy – ami még rosszabb – félrevezetők, s állásfoglalásaink végső rugóit meg nem értetik. A mai külföld magyarságszemlélete izolált és ellentmondó színfoltokból tevődik össze, s számunkra sem marad más hátra, mint egymás mellé helyezni a magyar hangulat, a magyar ember, a magyar politika és a magyar szellemiség körül kialakult külföldi szemlélet mozaikdarabjait.

Midőn e vonatkozásban „külföldről” beszélünk, ez alatt elsősorban azt az ún. „Művelt Nyugat”-ot értjük, amelyben a mai fehér ember világművéleménye kialakul. A magyarságról való összkép Közép- és Kelet-Európában nem mindenben azonos a nyugat-európaiak szemében élő képpel; de már csak azért is érdekesebb és teljesebb a nyugat-európaiak magyarságszemléletéből kiindulnunk, mert ez magában foglal nemcsak speciálisan magyar, hanem közép- és kelet-európainak ismert elemeket is, melyeket a körülöttünk élő népek, mint velük közös vonásokat, már ezért sem láthatnak tisztán.

Ha ennek a szónak: „magyar”, a mai külföldiben fölidézett, a konkrét magyar embertől vagy Magyarországtól mint politikai alakulattól független *hangulati* képét nézzük, akkor a legelső, amit meg kell állapítanunk, hogy mindaz, ami a „magyar” jelzővel ékeskedik, csaknem teljes egészében az egzotikum körébe tartozik, és pedig abba a csoportba, amelyet „európai egzotikumnak” nevezhetnénk. Kelet-, dél- és észak-európai népek a társaink ebben az együttesben. Az egzotikum e fejezetében a gógös magyar oligarcha, a színpompás népviseletek, a végtelen „steppéken” száguldó betyár és a tüzes vagy szomorú, de mindenképpen „ösi”, „vad” nótákat húzó cigány egy teljesen kibogozhatatlan egyvelegben: hol szlávként, hol hun-mongol-törökként elkönyvelt „keleti íz”-ben keverednek össze. Ez az egyveleg részben valódi eredetiségénél, részben régtől fogva hozzátapadt elemeknél fogva valóban az európai egzotikum első sorában foglal helyet, ahol legföljebb az orosz és a spanyol érdekességek előzik meg.

Az emberideál szempontjából ennek az összképnek a magja tulajdonképpen a magyar középosztály háború előtti emberideálja: a lovagias, bátor, presztízstartó és könnyen hevülő úriember típusa. Erre a hazai magra azonban a külföld magyarságszemlélete a barbárságnak, és pedig az eredeti, érdekes és egzotikus barbárságnak a színeit rakta rá, amit egyrészt a háború előtti oroszokról fennálló ugyanilyen egzotikus képnek a befolyása, másrészt a mongol-hun-török eredettel kapcsolatos tévképzetek ferdítő és

színező hatása tesz számukra groteszkké és fölismerhetetlenné. A nálunk járt külföldi, ha bizonyos mértékig csalódva nélkülözi a magyar egzotikum egyes, várt külső rekvizitumait, a legkevésbé sem hagyja magát kárpótolni a mi európaiságunk dokumentumaival, amit olyan tiszteletreméltó buzgalommal hordunk eléje; annál könnyebben kárpótolható néprajzi érdekességekkel, Hortobággal és cigánnyal. A külföldiek erre vonatkozó naiv feltevései és a magyar egzotikum ízetlen irodalmi és filmbeli megjelenései jelentőségüket meghaladó megdöbbenést szoktak okozni az intelligens hazai közönség körében. Az az összkép, amit a magyarság mint európai egzotikum jelent, az értékelés síkján nem jelent sem jót, sem rosszat; mindent összevéve inkább előnyös, mint hátrányos, bár egy, a jövőben kialakulható szerves magyarságkép szempontjából teljesen hasznavehetetlen.

A „magyar” szó hangulati jelentésén és a hozzá fűződő egzotikumon túlmenőleg keressük azokat a megkülönböztető jegyeket, melyek a külföld szemében a *magyar embert* mint személy szerint ismert tulajdonságok egységét jellemzik.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az egyes magyar emberből elvont kép – s ez minden más nációra is vonatkozik – elsősorban a *viselkedés* képét jelenti. Érzelmi, erkölcsi és értelmi tulajdonságok csak a viselkedési formákon keresztül rögzítődnek meg, s egy nemzet egész erkölcsi és szellemi struktúrájáról nem kaphat a külföld pusztán az egyes embereken keresztül képet, csak akkor, ha az egyes emberben megnyilvánuló vonások az erkölcsi, politikai, szellemi kultúra objektív jelenségeiben és teljesítményeiben is megerősítést nyernek. Az egyes emberről szóló kép tehát önmagában elsősorban a viselkedési kultúra képe lesz.

Ebben a vonatkozásban különbséget kell tennünk egyrészt a magyar arisztokrátáról vagy a vele egyenlő külső lehetőségekkel és viselkedési kultúrával rendelkező arisztokratikus magyar alakjáról élő kép, másrészt a középosztálybeli átlagos magyarról élő kép között.

A személy szerint ismert magyar arisztokratát a külföld szemében nem jellemzik élesen megkülönböztethető és elhatárolt „magyar” vonások. Természetesen nem gondolunk most arra a benyomásra, amit a nálunk járt külföldi, pl. Keyserling kaphat a magyar arisztokrácia egészéről mint társadalmi osztályról, amely kép nem nélkülözi a speciális magyar vonásokat. Azonban a külföldön ismert magyar arisztokrata már osztályának nemzetközibb jellegénél fogva sem viseli magán magyar voltának azokat az élesen kirajzolt előnyös vagy hátrányos színeit, amelyeket a többi magyarok mutatnak.

Ezzel szemben igenis jellemzi, éspedig előnyösen jellemzi a magyar arisztokratát az, hogy viselkedési kultúrájában, létezésének esztétikájában és társadalmi helyzetének tartásában az európai arisztokráciák első garnitúrájába tartozik. Hiányzik belőle a kelet-európai arisztokráciák arisztokratikus máz alatti félbarbársága, a dél-európai arisztokráciák társadalmi tartásban való lazasága. A magyar arisztokrata a mai külföld számára teljességgel európai viselkedést, határozott és esztétikus társadalmi tartást jelent.

Úgy lehetne mondanunk, hogy sokkal előnyösebb kép él róla külföldön, mint idehaza. Ebben természetesen része van annak, hogy ez a kép külföldön is többé-kevésbé arisztokratikus körökben alakul ki; része van annak, hogy a külföldet járók rendszeren az értékesebb elemekből kerülnek ki. De hogy a magyar arisztokrata Magyarországon sokkal inkább ismerődik gőgösnek és zárkózottnak, mint külföldön, annak a kialakulásában a döntő momentum hazai eredetű. Éspedig nem más, mint a viselkedési kultúra Nyugat-Európában meglevő egységének és egyetemességének a teljes hiánya idehaza, amiről a továbbiakban még lesz szó. Nálunk a különböző társadalmi osztályok viselkedési módja nemcsak fejlettségben, kidolgozottságban és finomságokban különbözik, hanem emberideáljában és elemi formáiban alapvetően eltér egymástól, márpedig az úgynevezett „gőgös elzárkózás” mindig és mindenütt nemcsak magasabbrendűség-érzésből, hanem a viselkedési kultúra terén fennálló különbözőségekből és idegenségből ered. Természetesen egészen más lapra tartozik, hogy a magyar társadalom egészségtelen túltagolódásában az arisztokráciának magának is része van.

Az átlagos középosztálybeli magyarról szintén elsősorban nem értelmi vagy erkölcsi tulajdonságai, hanem viselkedése alapján alkot képet a külföld. Ez a kép távolról sem olyan egységes, mint a magyar arisztokrataé, de végeredményben inkább előnyös, mint hátrányos. Általában egyrészt szeretetreméltóság, szellemesség és jó kedély, másrészt bizonyos külsőségesség és a megbízhatatlanságig menő pontatlanság azok, melyeket jellemző vonásként kifelé mutatunk. A magyar viselkedési kultúrának osztályok szerinti éles különbözőségei miatt azonban a külföldi gyakran nehezen igazodik ki, amikor pl. „magyarként” lát egymás mellett szokatlan, de érdekes magatartásbeli finomságokat és ordító „közép-európaiságot”.

Jellemzi végül föllépésünket az, hogy – belsőleg is hangsúlyozottan, külsőleg is észrevehetően – külön állást foglalunk a „külfölddel” és a külföldivel szemben, akár odakünn állunk a külföld színe elé, akár idehaza rohanjuk meg szeretetreméltóságunkkal az itt járó külföldieket.

A magyarság mint európai *politikai* egység a külföld számára két dologról ismeretes: az egyik a magyar revíziós mozgalom, a másik a magyar politikai konzervativizmus.

A magyar *revíziós* mozgalmat külföldön – eltekintve azoktól, akik kritikátlanul mellette vagy ellene vannak, aszerint hogy az egész komplexumról való első informátoruk magyar volt-e vagy utódállambeli – általában sokkal jobban ismerik, mint ahogyan azt mi gondoljuk. Nemegyszer találkozunk a revíziós állásponttal szemben már előre védekező attitűddel, amely annak hangoztatásával kezdődik, hogy „nagyon is jól ismerjük a magyarok jogos sérelmeit...”, s egy „mindazonáltal”-lal bevezetett teljes elutasítással zárul. Ha a magyar revízió háttéréül szolgáló erőkkel és tényekkel nincsen is a külföld túlságosan tisztában, eléggé határozottan és tudatosan helyezi el a magyar revíziós mozgalmat az európai közösség egyensúlyrendszerében. Eltekintve azoktól a dinamikus külpolitikát folytató államok polgáraitól, akik a magyar revíziós mozgalmat mint külpolitikai szövetségest veszik számba, a nyugat-európai közvéleményben mind magyarbarát, mind magyarelles oldalon a magyar revíziós mozgalom úgy szerepel, mint az európai egyensúly és béke szempontjából nyugtalanító jelenség. A nyugat-európai külföld részéről, akár a revízió mellett, akár a revízió ellen történik állásfoglalás – aszerint hogy egyesek a status quo fenntartása útján, mások a revízió megvalósításával látják jobban biztosítottak az európai békét –, ez elsősorban is nem szimpátiából vagy antipátiából, hanem az európai stabilitás iránti aggodalomból fakad.

A mindnyájunk által folytatott revíziós propaganda további szint jelent abban a képben, ami külföldön a magyar emberről él. A külföldön járó magyarok fellépése e téren egészében szimpatikus, de nagymértékben naiv képet mutat, ami azonban már nem a revízió ügyéből magából, hanem közönségünk külpolitikai kultúrájának nagyfokú fejletlenségéből következik.

A politikai *konzervativizmus*, mely a külföld szemében a magyarságnak mint politikai egységnek jellemző vonásaként jelenik meg, kibogozhatatlan összevisszaságban foglalja magában a magyar nagyurak díszmagyarját, a nemzetiségek és parasztok oligarchikus elnyomását, a titkos választójog hiányát, a magyar alkotmány ősi voltát, a Szent Korona tiszteletét, a királyság intézményéhez való ragaszkodást és a legitimizmust. Ez a képzetsoport együttvéve úgy szerepel, mint politikai téren való érdekes, de egyben érthetetlen maradiság, amely – ha mélyebb tradíciójánál és kultúrájánál fogva nem is kerül egy kalap alá a háború előtti Oroszország, Törökország vagy a Balkán elmaradottságával – végeredményben mégiscsak valamiféle elmaradottságként könyvelődik el. Ne gondoljuk, hogy a külföldnek ezt az álláspontját politikai vagy világnézeti momentumok lényegesen befolyásolják. Igaz, hogy egy angol természetesebbnek veszi a díszmagyart, mint egy francia, egy katolikust inkább érdekel a Szent Korona szimbolikája, mint egy marxistát, de mindez nem változtatja meg azt a végeredményt, hogy a külföld bennünket valamiféle politikai álmvilágban lát élni. A magyarok politikai erejét érdekes módon leginkább azok az osztrákok ismerik el, akik még emlékeznek a háború előtti magyarságnak a Habsburg Birodalomban játszott, számbeli arányát felülhaladó szerepére.

A külföldnek a magyar *szellemiségről* alkotott képe oly terület, amely kevésbé éreztet speciálisan magyar vonásokat, mint gondolnánk. A magyarság európai jelentőségű kultúrteljesítményei közül egy-két név az, amely határozottan magyarként ad szint a magyarságról való összképnek, de nagyban és egészben azt kell látnunk, hogy inkább a magyar kulturális fejlődés vonalában szervesen álló és kiugró nagyságok azok, amelyek külföldön jobban ismeretesek. A külföldnek a magyar szellemiségről való képe elmosódottan illeszkedik bele abba az összképbe, amelyet a közép-európai, illetve a kelet-európai jelent. A kultúrteljesítmények folytonosságának és egymás között való szervességének hiánya jellemzi a külföld előtt a magyar szellemiséget éppúgy, mint a többi, Németországtól keletre eső népek teljesítményeit – ha oly mértékben nem is, mint a balkáni népekéit. Teljesítményeink európai nivója, amit mi, magyarok is sokat hangoztatunk – gyakran ahelyett, hogy hagynánk e teljesítményeket magukat beszélni –, nem változtat azon a helyzeten, hogy a magyar szellemi fejlődés még nem jutott el arra a pontra, ahol a maga teljes egységében tudhat európai jelentőségű lenni.

A magyar szellemiség európai szerepére nézve külföldön is, itthon is legismertebb formula a Nyugat és Kelet szellemi értékeinek közvetítése, ha úgy tetszik, egyesítése. Ez a formula még leginkább a magyar művészetre vonatkozóan mond valamit, egyébként tartalmatlan, s szinte alig konkretizálható. Megjegyezhetjük, hogy nem is nagyon előkelő ez a szerep a szellemiség területén, és hitünk szerint erősen alatta marad a magyarságban adott lehetőségeknek.

A konkrét magyar ember szellemisége három irányban mutatkozik a külfölddel szemben: tehetsége, általános műveltsége és egyetemes világképe irányában.

Ami a *tehetséget* illeti, erről a mondanivaló kevés, de jó: a külföld tudomása szerint Magyarországon sok a tehetséges ember, és ez egyezik a mi tudomásunkkal is.

Az *általános műveltség* szempontjából a mai külföldnek nincs külön képe a magyarságról, hanem ismer egy kelet- és közép-európai összképet, melyet széles körű s a nyugat-európai átlagembert felülmúló adatszerű általános műveltség mellett a megértésben és megítélésben nagyfokú – egészen a sznobizmusig terjedő – bizonytalanság jellemez.

Végül a *szellemi világkép* szempontjából par excellence közép-európai vonásként viseljük a szellemi világ jelenségeinek nagymértékben politikai ízű szemléletét. A közép-európai ember az utóbbi száz esztendőben, de főleg a háború után az egységes emberi világképet élesen szemben álló politikai világnézetekkel helyettesítette, s Nyugat-Európát is – a nyugat-európaiak előtt nagymértékben érthetetlen módon – elsősorban politikai jelenségeinek ferde tükrén keresztül akarja megérteni, természetesen sikertelenül. Ez a politikus szemlélet logikus következménye Közép-Európa kritikus állapotának; ezt a mentalitást a nyugat-európai külföld szemében mindenesetre a politikai ízű aktivitás túlbecsülése jellemzi, szemben az egyéb fajta (gazdasági, jogi, szervező, kutató, művészi) aktivitással és az esztétikus létezés értékeivel.

Végigtekintve azokon a mozaikdarabokon, amelyekből a mai külföldnek a mai magyarságról való képe összetevődik, valóban az egymással szervesen összefüggő, előnyös és hátrányos színeknek nehezen szétbogozható összességével állunk szemben. Nehéz eligazodnunk, hogy a számunkra fontos, de a külföldnek érthetetlen, a külföldnek tetsző, de számunkra komikus vonások, a zavartalanul előnyös vagy a mindenképp hátrányos tulajdonságok tömkelegében mi okozza az összkép szerveslenségét s végeredményében a külföld számára szimpatikus, de reánk semmiképp sem megnyugtató eredőjét.

Ha azt keressük, hogy az adott mozaikképben mi az, ami önmagában zárt, kifelé harmonikus és egyöntetű képet ad, akkor egyedül az arisztokrata magyar alakja tekinthető ilyennek. Semmi kétség abban, hogy ez a kedvező benyomás terjedelmében kis körű, hatásában korlátozott és jelentőségében csökkenő. De ha az egész magyarság összképében csak a magyar arisztokrata által mutatott képet találtuk harmonikusnak és egyöntetűnek, akkor érdemes ennek okait keresnünk még akkor is, ha tudjuk, hogy a magyar arisztokrata semmiképpen sem jelentheti azt a bázist, amire támaszkodva sarkaiból ki lehet fordítani a magyarságnak a külföld tudatában élő szervesen és széteső képét.

Azok közül az elemek közül, amelyek a külföldnek a magyar arisztokrataról való szemléletét egységessé és előnyössé teszik, kettőt szeretnék kiemelni. Az egyik az, hogy itt egy harmonikusan kifejlődött és élő tradíciókkal bíró valódi kultúráról (viselkedési kultúráról) van szó, amely ugyanakkor teljességgel európai jellegű. E kettőt egyszerre sem a többi magyarság viselkedési kultúrájáról, sem a magyar egzotikumról, sem a magyarság *mai* politikai kultúrájáról nem lehet elmondani. A másik kiemelni való momentum az, hogy az arisztokrata magyar magatartása az egyetlen, amely a külfölddel szemben mindig erőlködés, igyekvés és szándékosság nélküli. Azok a többi attitűdök, melyeket a magyarság a külfölddel szemben fölvesz, bármennyire is különböznek egymástól nívóban, értékben és hatásban, mind hajlanak arra, hogy barátságos vagy erőltetett arccá merevedjenek a Nagy Fotográfus: a „Művelt Nyugat” lencséje előtt. A magatartások emberi és magukért való jellege az, amit a külföldi a magyarságnak vele szembe fordított arcáról gyakran hiányolni kénytelen.

Azt mondtuk, a külföldnek a magyarságról való képe szervesen, összefüggéstelen, és néha torz is. Az a kérdés, mi hiányzik ahhoz, hogy egységes és harmonikus legyen.

Az a kép, ami az európai „közvéleményben” angolról vagy franciáról él – függetlenül attól, hogy előnyös-e vagy hátrányos, szimpatikus-e vagy antipatikus –, nemcsak egy képet, hanem egy világképet is jelent. Ha kevésbé határozottan körvonalazva, de ugyancsak valami egységet és emberi mondanivalót jelent az olasz, a spanyol, az amerikai, a német, a skandináv, a holland is. A „külföld” számára mindannyian a létezésnek egy bizonyos esztétikáját, az emberi akaratnak egy bizonyos lendületét, a szellemi értékeknek egy bizonyos rendjét jelentik. Az a kép viszont, ami a külföld szemében a magyarságról él – éppúgy, mint számos más európai, főleg közép- és kelet-európai nemzeté –, nem mutatja, hogy mögötte az abszolút emberi vonásoknak ugyanaz az egysége lenne. Mi tudjuk, hogy van, s hogy a magyarság is bizonyos abszolút emberi állásfoglalásokat jelent a létezés, a cselekvés és a gondolat alapvető kérdéseiben, de azt is tudjuk, hogy ezek az abszolút emberi színek nemcsak a külföld számára

ismeretlenek, hanem sokszor jóformán a magunk számára is, vagy, ami ennél is rosszabb, félreismertek és megformálatlanok. Az utolsó évtizedekben szinte az egész magyarság óriási erőfeszítéseket tesz, hogy nemzetünket a külfölddel megismertesse, a reá vonatkozó tévedéseket eloszlassa, és a magyarságról kedvező képet alakítson ki. Ezt az erőfeszítést a jövőben természetesen úgy kell folytatni, mint eddig. De a döntő csatát nem itt kell megnyernünk. Ahhoz, hogy ez a szó, „magyar”, az emberi mivoltunk egy önmagában zárt és harmonikus színét és formáját jelentse, nem a többi emberiséggel, a külfölddel szemben való állásfoglalásunkat kell megváltoztatnunk, hanem itthon kell kultúrává, stílussá és szellemmé tennünk mindazt, ami ma lehetőség és őserő.

1936

Ballai László: November 27.

II. Orbán pápa a clermonti zsinaton 1095-ben ezen a napon hirdette meg nagy tömeg előtt a keresztes háborút. Szavai Chartres-i Fulkó leírásában maradtak az utókorra:

„Hón szeretett testvéreim! Korunk követeléseitől hajtva én, Orbán, aki Isten kegyelméből a pápai koronát viselem, és az egész világ legfőbb papja vagyok, eljöttem hozzátok, Isten szolgálóihoz, mint hírnök, hogy felfedjem előttetek Isten akaratát. Nem tűr tovább halasztást, hogy elvigyük Keleten élő testvéreinknek az oly gyakran megígért segítséget. A törökök és az arabok megtámadták őket, és behatoltak Róma (azaz Bizánc – a szerk.) területére, a Földközi-tenger vidékének azon részéig, amelyet Szent György karjának neveznek (Boszporusz – a szerk.). És miközben mind mélyebben benyomultak ezen keresztények országába, hét ízben is csatát nyertek ellenük, közülük igen sokakat megöltek és fogságba hurcoltak, a templomokat lerombolták, és az országot feldúlták. Ha ti most nem szálltok szembe velük, akkor az Isten Keleten élő hűségesei az ő csapásaikat többé már nem állhatják. Ezért kérlek és buzdítalak benneteket, és nem én, hanem az Úr kér és buzdít titeket, Krisztus heroldjait, mind a szegényeket, mind a gazdagokat, hogy ezt a hitvány csühhét úzzétek el íziben a testvéreitek lakta területekről. ...

Jeruzsálem a világ köldöke, valóságos gyönyörök kertje. Ezt a földet a Világ Megváltója szentelte be jöttével, áztatta kiontott vérével, váltotta meg halálával és pecsételte meg sírjával. Hanem most e fejedelmi várost a világ közepén megszállva tartja az ellenség, miközben ott élő testvéreitek könyörögve kérik, jöjjetek a segítségükre. ...

A jelenlévőkhöz szólok, és tudtukra adom azoknak is, akik nincsenek jelen – de Krisztus az, aki a parancsot adja –, ha azok, akik oda levonulván életüket vesztik az utazás közben szárazon avagy vízen vagy a pogányok elleni csatában, akkor azon órában megbocsáttatnak a bűneik, ezt én Isten hatalmánál fogva, amely rám van ruházva, szavatolom. Azok is, akik korábban ahhoz szoktak hozzá, hogy magánháborúskodásban bűnös módon hívók ellen harcoljanak, azok is, akik mindeddig rablók voltak, azok is, akik hitvány bérért voltak zsoldosok, most bizony mind elnyerhetik az örök jutalmat. ...

Az egyik oldalon lesznek a nyomorúságosak, a másikon az igazán gazdagok; itt Isten ellenségei, ott a barátai. Habozás nélkül vállaltok magatokra a kötelezettséget; a harcosok tegyék rendbe dolgaikat, és teremtsék elő, amire szükségük van, hogy kiadásukat fedezni tudják. Amikor a tél véget ér, és eljön a tavasz, menjenek derűs lélekkel az újukra Isten vezetésével.”

A szónoklat végeztével könnyek szöttek a jelenlévők szemébe, és mindenki biztosra vette, hogy az isten szavát hallotta. Elsőként Adhémar, Le Puy püspöke nyilvánította ki, hogy eleget tesz a pápa háborús

felhívásának, és „felvette a keresztet” – azaz egy szövetből készített keresztet erősített ornátusára. Példáját annyian követték, hogy hamarosan elfogytak az előre gyártott „keresztek”, és ruhákat kellett sebtében szétvagdosni, hogy mindenkinek jusson a harci jelből.

Az Orbán-felhívás – egymáshoz nem tartozó tartalmakat egybemosó, az összetartozó fogalmakat pedig szétziláló – tudatos elferdítései azt bizonyítják, hogy a mai politikai beszéd nem a „rosszul működő demokrácia”, hanem egy évezredekre visszanyúló cinikus hagyomány és gyakorlat végterméke. Hogy mindjárt a legelején kezdjük, az aktuálpolitikai célt elérni akaró politikus soha nem a saját nevében nyilatkozik, hanem „korunk”, „az emberek” vagy az „Isten” akaratát közvetíti. Majd következik egy nemes gesztus, a bajba került „Keleten élő testvéreink megsegítése”. Tény, hogy az 1071-es manzikerti csatában megsemmisítő vereséget szenvedett Bizánc a szeldzsukok nyomásának nehezen tudott ellenállni, de alig képzelhető el, hogy a római és a görög egyház között 1054-ben bekövetkezett szakadás után pusztán emberbaráti segítségnyújtásról – és nem pedig a római egyház Földközi-tenger feletti hegemoniatörekvésének érvényesítéséről – lett volna szó. Azután Jeruzsálem kerül megemlítésre, „a világ köldöke, valóságos gyönyörök kertje”, amelyet megszállva tart az ellenség. De Jeruzsálemet már 637-ben, tehát az Orbán-beszéd elhangzása előtt 458 évvel elfoglalták a „hitetlenek”, akik egyébként nem gátolták a szentföldi zarándoklatokat. Miért is tették volna, amikor Mohamed a „könyv népei” közé sorolta a keresztényeket, és ami legalább ilyen fontos, a zarándokok komoly bevételi forrást jelentettek a jeruzsálemi kereskedőknek és vámhivataloknak. Végül következik egy számonkérhetetlen ígélet: akik netán odavesznének az utazásban vagy a hadműveletek során, „azon órában megbocsáttatnak a bűneik”.

A kereszties mozgalom okaira sokféle magyarázat született:

Nyugat-Európában a feudális uraknak a feudum örökléséből kizárt rétege máshol kívánt birtokokat szerezni;

az itáliai városok javítani akarták kereskedelmi pozícióikat;

a jobbágysorba taszított parasztok csupán ezúton szabadulhattak meg súlyos terheiktől;

végül az a szívósság, amellyel a katolikus egyház politikai és gazdasági hatalmának kiterjesztésére törekedett.

Természetesen mindegyik tényező megfontolandó, de csak utólag – a történetek ismeretében – mérhető fel igazságuk. Abban a pillanatban azonban, amikor Orbán pápa Franciaországba utazott, hogy új akcióját előkészítse, még csak remélhette, hogy a fenti eszközök a rendelkezésére állnak majd.

Eszközök, és nem okok! Mert még a XX. század borzalmas tapasztalatai után is hajlandók vagyunk magasabb eszméket, társadalomjavító elképzeléseket sejteni a pusztán politikai – azaz a hatalom megragadását célzó – lépések mögött. A francia származású II. Orbánnak ugyanis legfőképpen a németek által támogatott III. Kelemen ellenpápával szemben kellett stabilizálnia a helyzetét. Mindenekelőtt „új eszmék” után nézett. Ezeket nem volt nehéz megtalálnia, mint Cluny – azaz az egyházi élet megszigorítását követelő mozgalom központjának – korábbi apátjának, segítségükkel pedig nem más, mint elődje, VII. Gergely ötletének megvalósításába fogott. A „nagy eszmét” pedig Franciaország támogatásával kívánta végrehajtani, de úgy, hogy azok Németország felesleges – legalábbis Róma ellen fordítható – energiáit is elvezessék. Na és persze az Itáliában dúló normannokét, akiknek a tiaráját köszönhetné, de akiknek a működése egyre kellemetlenebbé vált számára, mint az programbeszédében is hangot kapott: „akik korábban ahhoz szoktak hozzá, hogy magánháborúskodásban bűnös módon hívók ellen harcoljanak”.

A jól megszervezett beavatási szertartáson jelenlévők túlcsonduló vallásos indulataikat mindenekelőtt egy kiadós pogrommal vezették le, és a zsidóüldözés Nyugat-Európa legtöbb városára is áterjedt (Magyarországra azonban nem, mert élén ezidőt egyik legnagyobb királyunk, Kálmán állt, akinek a bölcsességét, türelmét, belátását – és nem utolsó sorban műveltségét – ma is visszasírjuk). Azután háborúk sora következett a kereszt jegyében, amelyek során Jeruzsálem minden lakóját – asszonyokat és gyermekeket is – kardélre hányták, a Közel-Kelet nagy tradíciójú virágzó városai, amelyeket az „ellenség” évszázadokon át megkímélt, sorban elpusztultak, és Dél-Franciaországot a katórok – a clunyi reformmozgalmat, az evangéliumi tisztaságot valóban megvalósító keresztény felekezet – elleni hadművelettel teljesen letarolták.

Mindazonáltal a legszégeylenetesebb a IV. kereszties háború volt, amelynek során a prédaleső lovagok egyenesen „az Isten Keleten élő húséges szolgái” ellen támadtak, és elfoglalták Bizáncot, majd ott megalapították a Latin császárságot. Ez a tett nem csupán a római kereszténység pusztán önmagáért – a minél nagyobb és egyedüli hatalom birtoklásáért – való természetét mutatta meg a nagyvilág nyilvánossága előtt, hanem a nagyhatalmi politika végtelen ostobaságát is. Orbán örökösei egyszerűen megszüntették a keresztény Európa kapuját őrző államot, előkészítve ezzel egy feltörekvő hatalom, az Oszmán birodalom Közép-Európaig tartó diadalmenetét. És persze a történelmi Magyarország bukását.

Déliab

Csokonai Vitéz Mihály: Az első oskoláról a Somogyban

Hát, műzsáknak szentelt
Kies tartomány!
Illy számkivetve vólt
Nálad minden tudomány?
Hát csak sertést nevelt-é
Itt a makk s haraszt?
Hát csak kanásznak termett
A somogysági paraszt?
Istenem!
Senki sem
Vette észbe,
Hogy e részbe
Árva még Somogy!

Hány jó ész lett vaddá,
Hogy nem mívelték?
Hány polgár búnyikká?
Hogy jóba nem nevelték!
Dudva lenne a dudvák
Közt az ananász:
Kanász marad, akinek
A nevelője kanász.
Hát már, hogy
A Somogy
Illy tudatlan,
Formálatlan,
Kié a hiba?

Debrecen és Patak
Messze estenek
Ide, hol a műzsák
Nem is esmértettenek.
Ami kevés pénz bejött,
Két-három póra,
Nagyobb dologra ment el –
Borra avagy dísznóra.
A szegény

Pórlegény
Vagy bodnárnak,
Vagy betyárnak,
Vagy zsványnak állt.

Óh, szomorú sorsa
Egy szép megyének!
Hol a magyar lelkek
Megvetve heverének.
Óh, nem fáj-é a szíve
Minden magyarnak,
Hogy a magyar fiakkal
Gondolni nem akarnak? –
De tán jó
Oly idő,
Mellyben nekünk
A vidékünk
Új Hélikon lesz. –

1799

Radnóti Miklós: Járkálj csak, halálraítélt!

Járkálj csak, halálraítélt!
bokrokba szél és macska bútt,
a sötét fák sora eldőlt
előtted: a réműlettől
fehér és púpos lett az út.

Zsugorodj őszi levél hát!
zsugorodj, rettentő világ!
az égről hideg sziszeg le
és rozsdás, merev fűvekre
ejtik árnyuk a vadlibák.

Ó, költő, tisztán élj te most,
mint a széljárta havasok
lakói és oly büntelen,
mint jámbor, régi képeken
pöttömnyi gyermek Jézusok.

S oly keményen is, mint a sok
sebtől vérző, nagy farkasok.

1936

Radnóti Miklós: Három hunyorítás

1

Odakinn már setteng a reggel
és a parton túli hegyekkel
aranszárnyu szellők játszanak.

Így fekszem, ringó félhomály van,
a körtében alszik az áram,
de fölébred és felkél a nap;

végigkutatja fekhelyem és
az ablak most csupa rezzenés,
zengő négyszög, tüzes csobogó,
futó fényben lengő lobogó.

2

Figyelj csak, hármat jobbra lépeget
az asztalon, hármat meg balra lép
a lassan ébredő virágcserep,

s a megriadt pohár gyors fényeket
irkál a falra s fürge gondokat
űz az álomtól kerge gondolat.

3

Tegnap ujság fekszik a földön,
alvó címeit most ujraköltöm
s tiszta szobámon átalúszik a
förtelmes Politika.

Már figyelem a távol híreket,
már egy-egy szó ritmusra lépeget
hogy tagjaim az álmod levessék,
s ujjamig szalad az idegesség.

1937

Karinthy Frigyes: Barabbás

A harmadik nap alkonyán pedig kilépett a bolt keskeny kapuján, és csendesen megindult az úton. Kétoldalt feketén füstölögtek a romok. Lent, a kiszáradt árok fenekén találta az elsőt azok közül, akik Pilátus háza előtt kiáltották Barabbás nevét. Elfeketült nyelvvél vonított a vörös felhők felé.

Megállt előtte, és csendesen így szólt:

– Itt vagyok.

Az pedig felnézett rá, és zokogni kezdett.

– Rabbi! Rabbi! – zokogott.

És a mester szelíden folytatta:

– Ne sírj. Állj fel, és jöjj velem. Mert visszamegyek Jeruzsálembe, Pilátus háza elé, és új törvényt kérek magamra és reátok, akik Barabbást választottátok, s akikkel ezt mívelte Barabbás.

A nyomorult pedig feltápáskodott, és az ő öltönyét megragadta.

– Mester! – kiáltott elfulladva és könnyek között – ó, mester, jövök! Mondd meg, hogy mentsem meg magam! Mondd meg, mit tegyek! Mondd meg, mit mondjak!

– Semmit – mondta ő szelíden –, csak azt, amit három nap előtt kellett volna mondanod, mikor Pilátus megállt a tornácon, és megkérdezett titeket: „Kit engedjek hát el közülök, Barabbást, a gyilkost vagy a názáretit?”

– Ó, én bolond – kiáltott a nyomorult, fejét öklével verve –, ó, én bolond, aki Barabbást kiáltottam! Barabbást, aki ide juttatott!

– Jól van – folytatta szelíden a mester –, most hát jöjj velem Pilátus háza elé, ne törődj semmivel, ne figyelj semmire, csak rám, és amikor én intek neked, kiáltsd egész szívedből és egész tüdődből: „a názáretit!”, mintha azt kiáltanád: „Az életemet!”

Az pedig követte őt.

És találának útközben másik nyavalyást, akinek Barabbás elvette házát és feleségét és gyermekét, és szeméit kiszúratta.

És ő homlokát érinté csendesen kezével, és így szólt:

– Én vagyok az. Jöjj velem Jeruzsálembe, és amikor én kezemmel érintelek, kiáltsd: „a názáretit!”, mintha azt kiáltanád: „A házamat! a gyermekemet! a szemem világát!”

Az pedig felzokogott, és követte őt.

És találtak még másikat is, kinek kezei és lábai kötéllel voltak összekötve és nyakára hurkolva, őt magát pedig arccal lefelé búzrhódt mocsárba nyomta le Barabbás, tetvek és csúszómászók közé. És odament hozzá, és megoldotta köteleiket, és így szólt:

– Ismerlek téged. Te költő voltál, aki a lélek rajongó repülését hirdetted. Jöjj velem, és amikor intek, kiáltsd: „a názáretit!”, mintha ezt kiáltanád: „A szabadságot! a léleknek és gondolatnak szabadságát!”

Az pedig megcsókolta az ő saruját, és csak a szemével könnyörgött, mert a szája még tele volt sárral.

És így mentek tovább, és egyre több béna és sánta és nyomorult belpoklos csatlakozott hozzájuk, akiket Barabbás tönkretett. És mindegyik külön-külön zokogva verte mellét, és könnyörgött neki, hogy intsen majd, ha kiáltani kell: „a názáretit!”, mintha azt kiáltanák: „Békesség! békesség! békesség e földön!”

Estére pedig megérkeztek Jeruzsálembe, Pilátus háza elé.

Pilátus a tornácon ült, és estebédjét költötte Barabbással, a gyilkossal. Kövéren és fénylő arccal ültek ott, nehéz borokat ittak, és drága ételeket ettek aranyedények fenekéről: skarlátpiros palástjuk messze világított.

A názáreti pedig, élén a sokaságnak, mely követte őt, a tornác elé járult, és felemelvén átszegezett kezeit, szelíden szólni kezdett:

– A pászkák ünnepe nem múlt még el, Pilátus. Törvény és szokás, hogy húsvétkor egyikét az elítélteknek elbocsássad úgy, ahogy a nép kívánja. A nép Barabbást kívánta, s engem megfeszítettek – de vissza kellett térnem halottaimból, mert láttam, hogy a nép nem tudta, mit cselekszik. E sokaság mögöttem megismerte Barabbást, és most új törvényt akar – kérdezd meg őket újból, amint az törvénykönyveinkben meg vagyon írva.

Pilátus pedig gondolkodott, aztán vállat vont, s kiállván a tornác szélére, csodálkozva nézett végig a sokaságon, és szólt:

– Hát kit bocsássak el mármost, Barabbást vagy a názáretit?

És ekkor ő intett nekik.

És ekkor zúgás támadt, mint a mennydörgés zengett fel a sokaság. És a sokaság ezt kiáltotta: „Barabbást!”

És rémülten néztek egymásra, mert külön-külön mindegyik azt kiáltotta: „A názáretit!”

A mester pedig halovány lett, és megfordulván végignézett rajtuk. És külön-külön megismeré mindegyiknek az ő arcát, de e sok arcból egyetlen arc lett az esti homályban, óriási fej, mely ostobán és gonoszul és szemtelenül vigyorgott az ő arcába, véres szemei hunyorogtak, és szájából búzós lé szivárgott, és torkából úgy bömbölt rekedten: „Barabbás!”, mintha azt hörögné: „Halál! halál! halál!”

Pilátus pedig zavartan lesütötte az ő szemeit, és mondá neki: „Te látod!...”

Ő pedig bólintott fejével, és csendesen felmenvén a lépcsőn, kinyújtotta kezeit a hóhér felé, hogy kötözze meg.

Csupor András: Párizs

Barabás aznap kissé későn ébredt, így nem volt ideje reggelizni sem. Éppen csak beleugrott a nadrágjába, és az előszobában futtában lekapott egy almát a gyümölcsöstálról. A Széna téren átrohant a zebrán, figyelmen kívül hagyva a piros lámpát, s így még éppen hogy elérte a 6-os villamost. A villamoson Barabás kissé lihegve még, de megnyugodva, a kordfarmer-dzsekijébe dörzsölte az almát, és már bele is akart harapni, amikor egy hangot hallott:

– Fiatalember, ne harapjon bele! Ez egy varázsalma! Nézze csak!

Barabás ránézett az almára, s meglepetve látta, hogy az a dörzsöléstől különös, aranyló fényben világít.

– Nézzen csak körül – szólalt meg újra a hang – választania kell!

Barabás felnézett az almáról. A villamosban a reggeli csúcsforgalom ellenére rajta kívül mindössze csak három fiatal nő utazott. Ketten ültek, a harmadik egy lépéssel távolabb állt meg tőlük.

– Választanod kell!! – hallotta újra Barabás a hangot, s a fiatalember érezte, hogy a hozzá közelebb ülő nő szeme rászégeződik.

Barabás egy villanás alatt feltérképezte a fiatal nő asszonyosan telt csípőit, nyugodt testtartását, a bevásárlószatyrot a kezében, a csinos, de nem tökéletesen rászabott ruhát, szelíd vonásait, a kontyba sebtében feltűzött haját, amiből – ahogy már lenni szokott – néhány tincs rakoncátlanul kiszabadult, aztán Barabás a nő szemébe nézett, s a szem a következőket mondta:

– Válassz engem! Hűséges leszek! A gyerekeid anyja. Nem kell többet magadnak mosni az ingeidet. Megcsinálom. Csodálatos ebédeket főzök neked. Szigeteket adok a rohanásban. Ülhetsz nyugodtan a TV előtt. Mindig meglesz a borod, ha akarod. Kipihent leszel. Nem kell többet nők után rohangálnod. Engedelmes leszek. Válassz engem! Gondold csak meg: milyen jó lesz a fárasztó munka után hazajönnöd. Eljátszani a gyerekekkel. Leülni egy finom vacsorához. Nem kell többet vitatkoznod, veszekedned. Védene, óvna a család. Kívánhatsz többet? Vasárnaponként ágyba vinném a reggelidet. Válassz engem! – mondta szelíden a nő szeme, de Barabás ekkor már egy másik, élesebb tekintetet is az arcán érzett. A távolabb ülő nő ugyanis felnézett a könyvéből. Ez a nő is nagyon szép volt, egy akaratos gödröcskével az állán. Lezser, bő ruha lengte körül, lábát keresztbe vetette. Hosszú haját egy ideges mozdulattal törölte ki a szeméből, ami így beszélt:

– Tespedést akarsz? Belefulladni a mindennapokba? Ülni a TV előtt, meginni tíz fröccsöt és álomtalan álomba zuhanni? Tényleg ez kellene neked? Válassz engem! Együtt fogunk olvasni. Újabb és újabb könyveket. Meghódítjuk a világirodalmat. Színházba járunk és moziba. Megvitatjuk azt, amit láttunk. Megfejtjük a művészfilmek üzenetét. Tanulni fogunk. Mindent! Filozófiát, esztétikát, a legújabb elméleteket. Mindig lesz valaki nálunk. Csupa okos ember. Mennyit vitatkozhatunk! Sohasem unatkozunk. Lehet, hogy nem lesz tiszta inged, de még kilencven éves korodban is tiszta lesz a fejed! Válassz engem!

Ekkor a harmadik szempár is Barabásra szögeződött. Barabás ránézett a lányra, aki gyönyörűszép volt, magas, karcsú, feszes nadrágja, trikója kiemelte az idomait, hosszú barna haja hullámosan omlott a derekáig, egyszóval tökéletes volt, szinte tökéletes, csak most a szép szája sarkában jelent meg egy gúnyos ránc, s a kristálytükör-szemek a következőket mondták:

– Őket választanád? S majd elhízol a jó zsíros házikosztól? A házasedet kötelességteljesítés lesz? Vagy talán még az ágyban is vitatkozni akarsz egy kékharisnyával? – s egy fintor futott végig a szép arcon, ami azonnal kisimult, a száj egy lehetélnyit megnyílt, s a szemek furcsa sötét fénnel bevilágítottak Barabás arcába, s folytatták – Válassz engem! Nem ígérek hűséget, s lehet, hogy hűséges leszek. Féltékeny leszel, s büszke is, ha az utcán utánam fordulnak a férfiak. Olyan gyönyöröket fogsz megismerni velem, amikről most még álmodni sem mersz. Nem ígérek mást... Válassz engem!

Barabás megigézve állt ott, s a kezében meglendült az alma. A három szempár a levegőbe emelkedő almára szegeződött.

– Uramisten! – futott át Barabáson. – Mit csinállok! Hát kezdődjön el megint a trójai háború? – ezzel elkapta az almát, és beleharapott. A különös, aranyló ragyogás azonnal megszűnt, s Barabás érezte a nyelvén végigszaladni a gyümölcs kellemes, édes ízét.

Dull Ernő: Versek

Magyarság

Az én magyarságom nem hatalmas zászló,
nem földig érő kokárda,
nem pártszolgálatos karszalag,
nem mellemből kimeredő tőr,
nem ölni kész,
de ölni kész,
ha hazám,
testvéreim,
minden nép felé elágazó hajszálgökereim

kívánja elmetszeni bárki is.

József Attilához

Semmi ágán ül a semmi,
szomorú költőnek lenni,
gúnyt űznek a becsületből,
kultúrából, igazságból, emberségből, magyarságból –
a Dunából.
Semmi-ágról is leráznak,
a világból kihajdásznak,
a hazában meggyaláznak.
Szomorú holt költő lenni,
szomorú költőnek lenni,
szomorú lenni.

József Attila: Hazám

1

Az éjjel hazafelé mentem,
éreztem, bársony nesz inog,
a szellőzködő, lágy melegben
tapsikolnak a jázminok,

nagy, álmos dzsungel volt a lelkem
s háltak az uccán. Rám csapott,
amiből eszméletem, nyelvem
származik s táplálkozni fog,

a közösség, amely e részeg
ölbecsáló anyatermészet
férfitársaként él, komor

munkahelyeken káromkodva,
vagy itt töpreng az éj nagy odva
mélyén: a nemzeti nyomor.

2

Ezernyi fajta népbetegség,
szapora csecsemőhalál,
árvaság, korai öregség,
elmebaj, egyke és sivár

bűn, öngyilkosság, lelki restség,
mely, hitetlen, csodára vár,
nem elegendő, hogy kitessék:
föl kéne szabadulni már!

S a hozzáértő, dolgozó
nép okos gyülekezetében
hányni-vetni meg száz bajunk.

Az erőszak bővületében
mit bánja sor törvényhozó,
hogymint pusztul el szép fajunk!

3

A földesúr, akinek sérvig
emeltek tönköt, gabonát,
csákányosokkal pusztá tért nyit,
szétveret falut és tanyát.

S a gondra bátor, okos férfit,
ki védte menthetlen honát,
mint állatot terelni értik,
hogymint válasszon bölcs honatyát.

Cicáznak a szép csendőrtollak,
mosolyognak és szavatolnak,
megírják, ki lesz a követ,

hisz „nyíltan” dönt, ki ezer éve
magával kötve, mint a kéve,
sunnyít vagy parancsot követ.

4

Sok urunk nem volt rest, se kába,
birtokát óvni ellenünk,
s kitántorgott Amerikába
másfél millió emberünk.

Szive szorult, rezgett a lába,
acsargó habon tovatűnt,
emlékezően és okádva,
mint aki borba fojt be bűnt.

Volt, aki úgy vélte, kolomp szól,
s társa, ki tudta, ily bolondtól
pénzt eztán se lát a család.

Multunk mind össze van torlódva
s mint szorongó kivándorlókra,
ránk is úgy vár az új világ.

5

A munkásnak nem több a bére,
mint amit maga kicsikart,
levesre telik és kenyérre
s fröccsre, hogymint csináljon ricsajt.

Az ország nem kérdi, mivégre
engedik meggyűlni a bajt
s mért nem a munkás védelmére
gyámolítják a gyáripart.

Szövőlány cukros ételekről

álmodik, nem tud kartelekről.
S ha szombaton kezébe nyomják

a pénzt s a büntetést levonják:
kuncog a krajcár: ennyiért
dolgoztál, nem épp semmiért.

6

Retteg a szegénytől a gazdag
s a gazdagtól fél a szegény.
Fortélyos félelem igazgat
minket s nem csalóka remény.

Nem adna jogot a parasztnak,
ki rág a paraszt kenyerén
s a summás sárgul, mint az asztag,
de követelni nem serény.

Ezer esztendő távolából,
hátán kis batyuval, kilábol
a népségből a nép fia.

Hol lehet altiszt, azt kutatja,
holott a sírt, hol nyugszik atyja,
kellene megbotoznia.

7

S mégis, magyarnak számkivetve,
lelkem sikoltva megriad –
édes Hazám, fogadj szivedbe,
hadd legyek hűséges fiad!

Totyogjon, aki buksi medve,
láncon – nekem ezt nem szabad!
Költő vagyok – szólj ügyészedre,
ki ne tépje a tollamat!

Adtál földmívest a tengernek,
adj emberséget az embernek.
Adj magyarságot a magyarnak,

hogymi ne legyünk német gyarmat.
Hadd írjak szépet, jót – nekem
add meg boldogabb énekem!

1937. május

József Attila: A csodaszarvas

Ükös ükünk, ősök őse,
ázsiai puszták hőse,
vágyat nevelt csodavadra,
szarvast űzött napnyugatra.

Úztön űzte kis sereggel,
éjten éjjel, reges reggel,
át az éren, át az áron,
fegyveres népű határon.

Csodaállat, csak elillant,
lombokon át, ha megcsillant,
csak a nyomát hagyta minden
füves földön, fájó szivben.

Az az előd nem volt boldog.
Nem boldogok az utódok.
Az ősz haza odaveszett,
de a vágy nem emlékezet.

Hejh magyarok, hajh szegények,
hova űzni azt a gímet?
Aki hajtja, belépusztul
asszonyostul, csapatostul.

Az is, aki látta végre,
hagyja immár békecsébe.
Tisza mellett, Duna mellett,
az a szarvas itt legelget.

Ázsiai nehéz szaga
ázott pusztán füstöl tova,
s aranyszőre, mikor illan,
gyári füstön általcsillan.

Kortyolgat az ég tavából,
villó agganca világol -
ága-boga tükörképe
csillagvilág mindensége.

1933

József Attila: Reménytelenül

Lassan, tünődve

Az ember végül homokos
szomorú, vizes síkra ér,
szétnéz merengve és okos
fejével biccent, nem remél.

Én is így próbálok csalás
nélkül szétnézni könnyedén.
Ezüstös fejszesuhanás
játszik a nyárfa levelén.

A semmi ágán ül szívem,
kis teste hangtalan vacog,
köréje gyúlnak szeliden
s nézik, nézik a csillagok.

Vas-színű égboltban...

Vas-színű égboltban forog
a lakkos, hűvös dinamó.
Óh, zajtalan csillagzatok!
Szikrát vet fogam közt a szó –

Bennem a mult hull, mint a kő
az úrön által hangtalan.
Elleng a néma, kék idő.
Kard éle csillan: a hajam –

Bajszom mint telt hernyó terül
elillant ízű számra szét.
Fáj a szívem, a szó kihül.
Dehát kinek is szólanék –

1933. március

Ballai László: A járkáló halálraítélt

A Bartók rádió *Társalgó a kultúráért* című rovata a magyar irodalom nagy emlékezőjének, Vas Istvánnak az írásával idézte fel Radnóti Miklós halálának 65. évfordulóját. A költő feleségének tulajdonában lévő esszé a Radnóti-centenáriumon, 2009 júniusában jelent meg először a *Holmiban*.

A szerző mindenképp előtt azt igyekszik illusztrálni, hogyan jutott el fokozatosan Radnóti költészetének mélyebb rétegeihez. „Radnóti verseit kezdetben hidegeknek és kiagyaltaknak találtam. Később kénytelen voltam belátni, hogy szó se lehetett nála, mint az újabb költők jelentős részénél, még a jobbak közt is, az élmények hiányáról és az érzelmek szegénységéről. Többször is elemeztem előtte azt a feltevésemet, hogy vannak művészek, akiknél bedugult vagy már kezdettől sem működött az alkotást előkészítő »csatornázási rendszer«, ami annyit jelent, hogy a léleknek és az elmének a művészi alkotáshoz szükséges különböző területei és kapacitásai között nincs meg az összeköttetés, akadoznak a vezetékek. ... Olvasom és újraolvasom régi verseit: hátha igazságtalan voltam hozzájuk, s hátha, mint annyi más esetben, a halál fényezője itt is képes hátravetíteni megszépítő és másképpen értelmező sugarait. De nem, nem kényszerülök új értékelésre, a kezdeti kötetekben nem látok semmilyen igazi forradalmiságot, csak művelt, magas színvonalú csinálmányt az akkori divat szerint, és csupa magára erőszakolt hetykeséget. Az ötödik és hatodik kötetben aztán (*Újhold és Járkálj csak, halálraítélt!*) jelentkeznek végre az első igaz hangok, Radnóti őszinte hajlama: az idill. De itt is még mennyi sallang és up to date cikornya! S micsoda kitekert rímrontások, és a természetesen kialakuló berzsenyis ütemeket hányszor szakítja meg leleményes, de költőietlen csikorgás, minden mélyebb szükséglet nélkül, pusztán a

modernség látszatának kedvéért.”

Vas István, miután átbukdácsol – igazán „up to date cikornyás” – technicus terminusain, „feltáró” munkáját így folytatja: „Azt hiszem, nem volna helyes, ha taktikából vagy tapintatból, valódi szeméremből vagy álszeméremből, elhallgatnék egy belső motívumot, mely a külső körülményekkel találkozva döntően befolyásolta költészetének kialakulását. Magam részéről mindig is azt tartottam, hogy Radnóti költői »vezetékrendszerének« hibás működésében fontos szerepet játszik ez a motívum. Illetve az, hogy Radnóti nem akarta tudomásul venni, nem akart vele szembenézni.

Ma sem tagadom meg azt a nézetemet, hogy zsidó származású írónak és általában szellemi embernek két becsületes út között lehet választania. Vagy azt mondja: zsidó vagyok, vagy azt mondja: nem akarok zsidó lenni. ... De nemigen mondhatja azt, hogy nem vagyok zsidó, azaz nem tehet úgy, mintha ez a kérdés nem létezne számára, mert ez hazugság vagy legalábbis bizonyos önsterilizáció volna, ami pedig feltétlenül terméketlenül hatna művére is. Márpedig Radnóti ezt a megoldást választotta, olyan kitartással, mely, ha tán kényelmességből fakadt is, hősieségbe torkolt.”

Én pedig úgy gondolom, hogy bárkinek joga van meghatározni önmagát saját jellemének hívószavát követve. Én abban a szellemben nevelkedtem, hogy a vallási és nemzetiségi hovatartozás mindenkinek a magánügye, választását pedig mind embertársainak, mind pedig annak az államnak tiszteletben kell tartania, amelynek polgára. Gyermekként sokáig éltem abban az illúzióban, hogy a fasizmus szörnyű tapasztalatai végképp ráébresztették a magyar társadalmat arra, milyen tévútra lépett a „nemzeti keresztény kurzus” 1919 augusztusában, amely út végül a történelem vaslogikájával hatszázezer magyar polgár számára az Auschwitzba és az egyéb megsemmisítő táborokba vezető vágányokra vezetett.

Ébredő tudattal azonban már felfigyeltem az olyan – cinikus félmosollyal elmondott – jelzőkre, mint „kampós orrú”, „hitközségbéli” vagy „gidófalvi”, miközben a jelzettek többségét szüleik tudatosan nem a zsidó kultúrkör hagyományai szerint nevelték, hogy megkímélik őket a múlttal való szembenézés iszonyatától. Huszonhét évesen pedig – oly korban tehát, amelyet Petőfi már nem érhetett meg – azt kellett tapasztalnom, hogy szabadon választott parlamentünkben az egyik képviselő felszólalásakor ország-világ hallatára felcsattant a mondat: „Hordót a zsidónak!” És a magukat jobboldalinak és kereszténynek nevező politikusok és „értelmiségiek” – élükön Csurka Istvánnal – szépen előásták és „aktualizálták” a zsidókérdést Magyarországon.

Mármost, ami Radnóti Miklóst illeti, ő nem volt zsidó, őt – akarata ellenére – a „keresztény nemzeti” magyar állam tette azzá. Radnóti Miklós pedig – miközben mint törvénytisztelő állampolgár maradéktalanul eleget tett a rá vonatkozó karhatalmi intézkedéseknek – haláláig magyarnak, és – ami ennél sokkal több – magyar költőnek tartotta magát, amint azt a neve alá a bori noteszbe is odajegyezte. Vas István maga írja le a következő epizódot: „Emlékszem, 1944 nyarán, nem sokkal azután, hogy oda munkaszolgálatra bevonult, meglátogattam Szentendrén. A sárga karszalag első napja volt. »Szégyelljék magukat ők« – egy izgága hang mellettünk. »De mikor nekem még mindig ők a mi« – súgja nekem Miklós szomorúan és mosolyogva.”

Miért probléma Radnóti magyarsága, mikor Petőfié nem az? Hiszen az apai-anyai ágon egyaránt szláv szülők gyermeke azzal vált magyarrá, hogy Selmecen nem a Tót Irodalmi Kör, hanem a Nemes Magyar Társaság tagjává szegődött. Hát miért nem fordult meg soha egyetlen magyar „nemzeti” fejben sem, hogy Petőfi ne lenne magyar? És, tisztelt Vas István úr, ha Radnótinak valóban számot kellett volna vetnie a maga zsidóságával, akkor Petőfinek is mérlegelnie kellett volna a maga szlovákságát? Ha mérlegelte is, azt nem földhöztapadtnak, de parnasszusi magasságokból tette: a „világszabadság” eszméje mindenkit felölel, magyarokat, szlovákokat és zsidókat egyaránt. Amint a végtelenné kitágított idill is Radnótinál.

„Hogy a dicsőségért életét adta..., ebben nem kételkedhetik az, aki ismeri mind a megdöbbenően elmulasztott alkalmakat, amikor sorsa elől kitérhetett volna. S hogy ez tudatosan vagy tudat alatt vagy tudat fölött történt, mindegy. S hogy tudat alatt és tudat fölött tudta és választotta sorsát, ennek a biológiához legalább annyi köze van, mint a misztikához.”

De valóban kitérhet-e sorsa, élete elől az ember? Futhat-e másoknak hátat fordítva az, aki csak előre, az emberek szemébe nézve tud menni? Miért nem menekült el Petőfi Segesvárról? Egyáltalán miért ment oda? Élhet-e Petőfi a szabadság nélkül? Élhet-e pincékben, rejtelkedőkben Radnóti, aki mindig a tökéletes életet, a pásztori boldogság és rend illúzióját szegezte kinzóinak, a magyar államnak, a kornak. Ha elszőkik, az nem annak a beismerése lett volna, hogy a hóhérai győztek, és ő végül is elfogadta

játékszabályait? Hát nem sokkal fenségesebb, sőt, egyenesen győztes magatartás, ha a halálraítelt büszkén járkal önjelölt vérbírói előtt? Petőfi és Radnóti halálát egyszerűen nem lehet valamiféle – tudat alatti vagy feletti – akarat és cél szempontjából megítélni. Eppen fordítva: a szörnyű, erőszakos vég vállalása és elszenvedése teszi megkérdőjelezhetetlenné emberi nagyságukat és azt az ethoszt, amelyet egész életművükben képviselnek.

„Nem tért ki sorsa elől, e kása-sors elől, hanem valami csodálatos alkímiával aranyat tudott belőle csinálni... belepréselve e kása-sorsba, kása-tömegbe, Radnóti épp annak köszönhetette nagyságát, ami azelőtt megfosztotta tőle: hogy az egész problémát nem volt hajlandó tudomásul venni.”

Minden valamire való költő életében megfigyelhető a művészi fejlődés, melyen átszűrődik – kása- vagy nem kása- – sorsa, az élettapasztalat. Petőfi a forradalom költője volt, de azt nem lehet mondani, hogy a forradalom tette géniusszá, amint nem is tette azzá a körülötte nyüzsgő kortárs kismestereket. Nem hinném, hogy a koncentrációs táborok világából bárki is aranyat tudna csinálni, de hiszem azt, hogy az arany a sárban is fénylik, nevezetesen, hogy a „drót feszülésével” szemben igenis „szürkebarátot ittak a régi barátok”. Ha van valami, ami Radnóti költőiségében technikailag megragadható, az nem a „csatornák” be- vagy kidugulása, hanem az egymástól lehető legtávolabb eső jelenségek ugyanazon szövegkörnyezetben történő, tökéletesen természetes egymás mellé állítása. Mint az Csokonainál, Petőfinél és Adynál is megfigyelhető. Egyszerűbben szólva, világokat képes áthidalni egy kötőszóval. És amikor a hid egyik oldalán a kedves otthon, a másikon a láger áll, olvasójában nem hagy kétséget a felől, hogy melyik az igazi és melyik az abszurd világ.

„Nem lehet másképpen: boldog volt – olvassuk végül Vas Istvánnál. – Boldog, a szónak vallásos értelmében. Hiszen az ő számára a költészet játszotta a vallás szerepét, s a *játszotta* itt félrevezető szó, mert a költői szépség itt valóban egyértékű az erkölcsi megigazulással, ő pedig valóban vértanú, mert vértanúhalált halt a költészetért, a maga költészetéért.”

Végül is minden költő meghal a költészetéért, vagy inkább a költészetért. Mert aki nem hajlandó egész életét a műsáknak szentelni, és folyton megtorpan a – magánéleti kényelmét megzavaró – legkisebb áldozatok előtt is, az soha nem érhet a Helikonba. Aki viszont eljut a művészi megismerés legmagasabb fokára, és bepillant a mindenség ablakán, az már másképp látja a világot. Annak a nyelvén mézzé válik a kockacukor, és torkában nektárrá nemesedik az újbor – ha úgy akarja. Azt, amikor a költő egy-egy újabb műalkotásában is meg tudja ragadni az ideális világot – bár ez az érzés mindenfajta földi gyönyör felett áll – lehet boldogságnak is nevezni. De semmiképpen nem vallásos értelemben, amely az atyaistenben való feloldódást – bizonyos szolgai formulák betartása esetén – bárki számára elérhetővé teszi. Ilyenkor a teremtő erő kitörését és mindenségbe áradását ünnepli a művész.

Húrok

Kodály Zoltán: Bartók Béla első operája

– A *Kékszakállú herceg vára* bemutató előadása alkalmából –

Bartók zenéjét ma sem a közönség, sem a kritika nem látja már annak a hét zárt ajtajú várnak, aminek látta még tíz éve, de még mindig kevesen tudták követni azon az úton, melyet régi alapon álló kereséstől a maga megtalálásáig megtett. Eddigi ellenzői is kénytelen-kelletlen elismerik kitaláló képessége gazdagságát, zenekara egyéni színét, színeinek a gondolatokkal együtt születettségét, gondolatainak szigorúan szerves összefüggését. A „modern zene” egyik ágába sem sikerült őt beosztályozni, sem a régi-új-keverék tarka stílusába, sem a fél- és áltehetségek anarchiakáoszába.

Zenei egyéniségét az ősprimitíviségének a legfejlettebb kultúrával való egészen egyéni összeforrása teszi különállóvá. Zenéje egyanyagú, önmagában zárt, egységes szervezet, kölcsönzések, utánzások szinte minden nyoma nélkül. Osei neki is vannak, de nem külsőségeken látszik a kapcsolat: a múlt nagy zenék lelke él benne, minden, ami nem időhöz kötött, ami örökérvényű. De az átlagos zeneműveltség számára legnehezebben hozzáférhető benne az, ami a népzenevel való kapcsolatából fejlődött.

A népművészetet szeretik újabban, mint a művészet régibb fokának tökéletlen maradványát feltüntetni. Ha van is közte sok ilyen: ebben még nem merül ki. Igazi értéke az, amit az ősz-zenéből megőrzött, s amire ösztönző példát ad: az érzésnek minden formulától mentes, sémáktól meg nem szorított s ezért roppant intenzitású kifejezése, a lélek szabad közvetlen beszéde. Aki nem ismeri ezt a népzene-t – és hányan ismerik? –, az nem ismerhet rá Bartókban, csak valami nagy idegenséget érez, mert ez az, aminek nincs analógiája sem a múzenében, sem az eddigi magyar zenében.

A múlt század 40-es éveinek első zenei próbálkozásai a századeleji vértelen dalliteratúrát és a cigány tánczenét találták közvetlen elődökül, s ezekhez kapcsolódtak. Ami ebbe a fejlődésbe itt-ott alulról, a régebbi rétegből került, az, mint elszórt szikla a zombék közt, vezet az újonnan fellendült magyar zenéhez, amely ősbibb, eredetibb pontján fogta meg újra a tradíció megszakadt fonalát.

Hiszem, hogy nem „érik” magyarnak ezt a zenét azok, akik az 1850 körül kelt néhány száz nóta stílusát ismerik el egyetlen magyarságnak. Ez a félig dilettáns irodalom, bár annak, ami, nem egészen értéktelen, de annyira felszínes magyarságú, és annyi kocsmaszagú, boros-cigányos hangulat asszociációja tapad hozzá, hogy a magasabb művészet kapuján kívül kellett rekednie.

Az új magyar zenéből egy más, mélyebb gyökerű, elhasználatlan magyarság szűzi tiszta levegője árad, olyan, mint a székely fenyveseké, amelyek közé szorultan megmaradt valami egy, valamikor országot átfogó, monumentális erejű élet-áradatból. Ennek csíráin nőtt nagyra, egy egész rendkívüli alkotóerő vulkanikus munkájában a Bartók zenéje is, egy végtelen kifejező erejű, de szilárd szerkezetű léleknyelvvé, amelyhez foghatót ma hiába keresünk akárhol. Ez már nem a Bach-korszakbeli gentry érzélgős duhajkodása, nem a Kossuth riadója, nem a kuruc búsongása, szóval nem egy-egy rész-magyarság: hanem minden együtt, egy sokrétű mélyen tragikus világ-magyarság, benne az egykori országszerzők öntudata és a jelen nyomorúságának szembe szegzett élni akarás vad energiája. Ilyenfajta zene igazi elemében van, ha drámával társul. Arra készen volt: csak a vokális rész kialakítására kellett töretlen úton járni.

Eddigi operai tradíciónk, minthogy a műsor túlnyomó részben idegenből fordított művekből állott, egy sajtósági zenei deklamációt fejlesztett ki, amelytől aztán eredeti operák szerzői sem igen tudtak szabadulni. Szinte szabály volt ebben a deklamációban, hogy a nyelv és a zene hangsúlya állandóan harcban álljanak. Többszörre a zene győzött, s a hallgatóság, jobbra arisztokrácia és németajkú polgárság, két emberöltőn át nyugodtan tűrte a magyar nyelv keréketörését, nyelvérzéke nem tiltakozott ellene. A legutolsó években néhány művészi új fordítás lényeges javulást hozott. De a legjobb fordítás is fordítás marad: az idegen nyelvre született melódiavonalat csak tökéletlenül tudja követni. És talán még a mai operaközönség sem tudja teljesen értékelni, ha egyszer a magyar nyelv talpra áll, megindul a maga lábán, sőt szárnyra kelni próbál.

A nyelv felszabadításának, a természetes hanglejtés zenévé fokozásának útjára lépett Bartók, s ezzel nagyban előrevitte egy magyar recitativ-stílus kialakulását. Ez az első mű a magyar operaszínpadon, amelyben az ének elejétől végig egyöntetű, ki nem zökkenő magyarsággal szól hozzánk.

Ez a megzenésítés, amelyben minden szó, frázis, metsző plasztikát nyer, a szövegnek legapróbb nyelvi egyenetlenségeire is rávilágít. Hogy ilyenek Balázs szövegében vannak: komoly kifogás lehetne, bár szigorú kritikusai nem említik. Szinte egyhangú – igaz, indokolás nélküli – elítéltetése azt a látszatot kelti, mintha mifelénk igen magas igényeket támasztanának operaszövegekkel szemben. Pedig íróink nem tartják komoly műfajnak a librettót, elfelejtik, hogy az opera virágzó korszakaiban a szöveg is mindig hivatott kéz munkája volt. Ezért feltűnő jelenség, ha egy operaszöveg igazi írótól, sőt drámaírótól való. Ezért külön érdeme Balázs Bélának, hogy nem sajnálta egyik legszebb, legköltőibb koncepcióját operaszövegnek megírni, s így hozzájárult egy nagyszerű mű létrejöttéhez. „Eseménytelen” szövege híján van ugyan minden szokott operai sablonnak. De ahogy feltöri a régi mese héját, és megmutatja a férfi-asszony probléma örök megoldatlanságát: tragikus feszültséggel döbbsenti és megfogja a hallgatót az első szótól az utolsóig. Vázlatszerűsége, hogy a körvonalak megelevenítését a zenére bizza, szerves egybeforrását teszi lehetővé a zenével. Sem a dráma, sem a zene nem kénytelen külön létét

megtagadni, mégis magasabb egységbe tudnak olvadni. Ezt az egységet a zene szimfonikus építettsége nemhogy zavarná, hanem még emeli: a dráma íve és a vele párhuzamos zeneív hatalmas kettős szivárvánnyá erősítik egymást.

A zene konstruktív ereje még jobban érvényesül, ha utána a *Fából faragott királyfit* halljuk. A táncjáték az opera vigasztalan adagio-ját egy játékos, mozgalmas allegro ellentétével egyensúlyozza. A kettő együtt, mint egy óriás szimfónia két tétele simul egybe. S akik Bartók fő eredményének az atonalitást tartják: ugyan vegyék már észre, hogy mind a két műnek visszatérő alaphangneme van, akárcsak egy-egy Mozart-operának.

Az előadás a legszebbek egyike volt az egész esztendőben. Tango karmester már a múlt évben megmutatta, hogy az új magyar zene megértésére nem kell okvetlenül húszévesnek és magyarnak lenni. Minden új művészethez kulcsot ad a tehetség, nyílt befogadóképesség, igazi technikai tudás. Talán először történt tavaly, a táncjáték előadásakor, hogy egy becsületes művész nekilátott egy becsületes műnek, a karmesterek szokott vállveregető attitűdjé nélkül, és a Bartók-zene talán először csendült fel úgy, amint elgondoltatott. Most ez a „csoda” megismétlődött, s bizonyára minden alkalommal többen fedezik majd fel, hogy ez a zene nem is olyan érthetetlen.

Gyönyörűen helytálltak az énekszerepekben Haselbeck Olga és Kálmán Oszkár. Produkciójukat csak akkor méltányoljuk teljesen, ha meggondoljuk, hogy egy új stílus hagyomány nélküli előadásmódját részben maguknak kellett megalkotni.

1918

Ballai László: A magyar Norma

1840 nagypéntekjén a Nemzeti Színház társulata a Sváb-hegyre kirándult. Egy veszélyes, de megragadó szépségű lejtőhöz érve a primadonna egy terebélyes bükkfa alatt elénekelte a *Casta divát* Bellini *Norma* című operájából. Előadását színésztársai olyan kitörő lelkesedéssel fogadták, hogy a bükkfát Normafának keresztelték el, és ennek emlékére egy táblát is elhelyeztek rajta. Az a fa azonban 1927. június 19-én elpusztult, és újat ültettek a helyébe, amely időközben szintén messzire kiterjesztette ágait.

Minden budapesti tudja, hogy hol van a Normafa. De hogy ki lehetett az a csodálatos asszony, akinek a lelke még ma is e hely felett lebeg, kevesen sejtik. Pedig Schodelné Klein Rozália volt az első nemzetközi hírnévű magyar operadiva. És éppen kétszáz éve, 1811. november 29-én született Kolozsvárt, magyar szülők törvénytelen gyermekeként. Klein János, kolozsvári zenész fogadta örökbe. A kolozsvári zenedében tanult énekelni, majd Schodel János képezte tovább a hangját, akihez 1826-ban feleségül ment. Schodel Olaszországba vitte, ahol nem csupán énekművészetét, de színjátszó képességét is tökéletesítette. Schodelné Klein Rozália 1829-ben Pozsonyban lépett először színpadra Agatha szerepében (Weber: *A bűvös vadász*). Ezután Bécsben színész mesterséget tanult. 1833-tól a Kärtnerthor Theater, később a Josephstädter Theater tagjaként a német színpadok ünnepeit primadonnája lett. 1837-ben Buda-Pestre érkezett.

Mint vendég lépett fel az ez évben megnyitott Nemzeti Színházban, a Norma címszerepében, és akkora sikert aratott, hogy 1838. január 17-én szerződtek. Ha létezik „magyar géniusz”, akkor az Schodelné Klein Rózában benne volt. Ő az egyetemes zenekultúra kincseinek megismerése és magába olvasztása után olyan eredeti énekes személyiséggé vált, hogy nélküle Erkel Ferenc műhelyében aligha jöhetett volna létre a világszínvonalú magyar nemzeti opera. Hiszen ehhez világszínvonalú primadonnák kellene, amilyen Schodelné Klein Róza volt, a nagy hangterjedelmű, szép hangszínű, jól iskolázott énekesnő, egyben jó színésznő és ragyogó színpadi jelenség. Már Bátor Mária csillagát is ő ragyogtatta fel, Szilágyi

Erzsébet szerepét pedig kifejezetten neki írta Erkel, s e pusztán tény akkor is tanúskodna a művész páratlan képességeiről, ha semmilyen egyéb emlékünknem maradt volna fenn róla.

Schodelné Klein Róza fellépését azonban korántsem fogadták egyöntetű lelkesedéssel a kortársak, különösen nem a kollégák. A Nemzeti Színházba való szerződötetése elmérgesítette az úgynevezett operaháborút, amely 1837-1843 között folyt amiatt, hogy Buda-Pest egyetlen magyar nyelvű színházában mi legyen az opera és a drámai művek aránya. A pesti német színházzal a közönségért folytatott versenyben az új színház nem nélkülözhetette a népszerű zenés műfajt, amelyet a színház választmánya és a páholybérló arisztokraták is támogattak, az igazgató, Bajza József pedig ellenezett. Erkel Ferenc valamint Schodelné Klein Rozália személyében igazi világklasszisokkal gyarapodván a Nemzeti Színház, operaelőadásainak színvonala nem egyszerűen a helyi konkurenciáét múlta felül, de egy új európai operaiskola kialakulásának irányába mutatott. Schodelné Klein Róza 5000 forint évi fizetést kapott, míg a vezető drámai színészeké a 2000-et is alig érte el. A személye elleni egyre dühödtebb fellépések, majd sorozatos tüntetések miatt a diva arra kényszerült, hogy 1840 végén elhagyja Magyarországot.

Miközben a legkiválóbb magyar énekesnő sorra aratta a sikereket Németország és Anglia színpadain, a magyar nemzeti operajátszás súlyos válságban vergődött. Végül 1843-ban Bartay András igazgatónak sikerült visszaszerződöttenie Schodelné Klein Rozáliát a Nemzetihez. Erkel Ferenc *Hunyadi Lászlójának* hatalmas sikerű bemutatójával 1844-ben pedig végleg lefegyverezte a „háború” zenés műfajokat támadó harcosait. Az isteni Róza 1849-ig maradt tagja a Nemzeti Színháznak, ennek szentelve primadonnai virágkorát. A közönségtől – a forradalom és szabadságharc viharaitól úzve – 1848-ban mint Norma, 1849-ben mint Lady Macbeth (Verdi: *Macbeth*) búcsúzott. Visszavonulása után a sors már csupán öt évet adott neki.

Kapcsolat

Impresszum

Alapító szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marczius15.hu

Webmester: webmaster@marczius15.hu